Tefsir Usulü

[Türkçe]

أصول التفسير

[اللغة التركية]

Muhammed b.Salih el-Useymin

محمد بن صالح العثيمين

Terceme eden : Muhammed Şahin

ترجمة : محمد مسلم شاهين

Rabva Semti İslâmî Dâvet Bürosu-Riyad

المكتب التعاوني للدعوة وتوعية الجاليات بالربوة بمدينة الرياض

2009 -1430

islamhouse.com

Цnsцz

Hamd Allah'a mahsustur. Ondan yardım ve bağışlanma dileriz. Ona tevbe eder, nefislerimizin şerlerinden, amellerimizin kötülüklerinden Allah'a sığınırız. Allah kime hidayet verirse kimse onu saptıramaz, kimi de saptırırsa kimse onu doğru yola iletemez. Şehadet ederim ki Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur. O, bir ve tektir, ortağı yoktur. Yine şehadet ederim ki Muhammed O'nun kulu ve Rasûlüdür. Allah'ın salât ve selâmları ona, aile halkına, ashabına, kıyamet gününe kadar onların izinden gideceklerin hepsine olsun.

Herbir ilim dalının anlaşılmasına yardımcı olacak temel esasları öğrenmek ve bu esaslara göre gerekli neticelere ulaşabilmek, kişi için oldukça önemlidir. Bu yolla ilmi güçlü temellere, temelleri, sağlam kaideler üzerine bina edilebilir. "Usûlden mahrum olan vusûlden mahrum kalır. (Vusulsüzlüğümüz -hedefe varamayışımız- usûlsüzlüğümüzdendir)" denilmiştir.

İlimlerin en şereflilerinden biri, hatta en üstün ve şereflileri hiç şüphesiz yüce Allah'ın kelâmının anlamlarını açıklamak demek olan tefsir ilmidir. İlim ehli hadis ve fıkıh ilimleri için usûller tespit ettikleri gibi; bu ilim için de birtakım usuller ortaya koymuşlardır. Ben bu ilim dalı ile ilgili İmam Muhammed b. Suud İslam Üniversitesi İlimler Enstitüsü öğrencileri için birtakım notlar yazmıştım. Bazıları da benden bunları daha kolay ve daha toparlayıcı olması bakımından, ayrı bir kitapçıkta toplamamı istedi. Ben de bu isteği kabul ettim.

Yüce Allah'tan onu faydalı kılmasını niyaz ediyorum. Yazdıklarım aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

Kur’вn-� Kerim

1. Kur’ân, Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'e ne zaman indi ve onu hangi melek indirdi?
2. Kur’ân'dan ilk nâzil olan buyruklar.
3. Kur’ân-ı Kerim'in sebepli ve sebebe bağlı olmaksızın iki tür nüzûlü.
4. Kur’ân'ın Mekkî ve Medenî bölümleri, Kur’ân'ın kısım kısım inişindeki hikmetin açıklanması ve Kur’ân'ın tertibi.
5. Kur’ân'ın Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* döneminde yazılması ve korunması.
6. Kur’ân'ın Ebu Bekir ve Osman *Radıyallahu anh* döneminde toplanması.

Tefsir

1. Sözlük ve terim itibariyle tefsirin anlamı, hükmü ve amacı.
2. Kur’ân tefsirinde müslümana düşen görev.
3. Tefsir yaparken gözönünde bulundurulması gereken hususlar:
a- Kur’ân'ın, Kur’ân'ı tefsir etmesi itibariyle yüce Allah'ın kelâmı.
b- Yüce Allah'tan Kur’ân'ı tebliğ eden ve Allah'ın kitabındaki yüce Allah'ın muradını insanlar arasında en iyi bilen kişi olması itibariyle Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*'in sünneti.
c- Ashab-ı Kiram'ın sözleri, özellikle aralarında bilgi sahibi olanların ve tefsire itina gösterenlerin sözleri. Çünkü Kur’ân onların diliyle ve onların döneminde inmiştir.
d- Ashab-ı Kiram'dan tefsir öğrenmeye itina göstermiş tabiînin ileri gelenlerinin sözleri.
e- Kur’ân-ı Kerim'in siyâkına uygun olarak kelimelerin gerektirdiği şer'î ve lugavî manalar. Şayet şer'î ve lugavî mana arasında farklılık olursa lugavî anlamı tercih etmeyi gerektiren bir delil olması hali dışında, şer'î anlamın kabul edilmesi.
4. Rivayet yoluyla gelen tefsirdeki ihtilâf türleri.
5. Kur’ân'ın tercümesi, tanımı, çeşitleri ve herbir çeşidin hükmü.

Üçü Ashab-ı Kiram, İkisi Tabiînden Olmak Üzere Tefsirde Meşhur Olmuş Beş Kişinin Kısa Biyografisi
Muhkem ve Müteşabihlik Bakımından Kur’ân’ın Kısımları
İlimde Derinleşmiş Olanlar ile Kalplerinde Eğrilik Olanların Müteşâbihe Karşı Tutumları
Hakiki ve Nisbî Türleriyle Müteşâbih
Kur’ân-ı Kerim'in Muhkem ve Müteşâbih Türlerine Ayrılmasındaki Hikmet
Kur’ân-ı Kerim’de Teâruz İzlenimini Veren Buyruklar, Buna Cevap ve Buna Dair Örnekler
KASEM: Tanımı, Edatları, Faydası
KISSALAR: Tanımı, Kıssadan Maksat, Tekrar Edilmesindeki Hikmet, Uzunluk, Kısalık ve Üslûp İtibariyle Farklılıkları
Tefsire Sokulmuş İsrâiliyât ve İlim Adamlarının İsrâiliyâta Karşı Tutumları
ZAMİR: Tanımı, Zamirin Mercii, Zamir Kullanılması Gereken Yerden İsmin İzhar Edilmesi ve Faydası, İltifat ve Faydası, Fasıl Zamiri ve Faydası.

Kur'an-ı Kerim

Sözlükte Kur'ân "kaf, ra ve elif" kökünden; okumak ya da toplamak anlamında bir mastardır. Bu mastar; şekillerinde kullanılır. Tıpkı (bağışladı anlamındaki fiilin mastarının); diye gelmesi gibi.
Birinci (okumak) anlamı ile ism-i mef'ûl anlamında "yani okunan şey" manasıyla mastar olur. İkinci anlamına göre (topladı) ise, ism-i fail anlamında yani "toplayıcı" anlamıyla mastar olur. Çünkü Kur'ân haber ve hükümleri bünyesinde toplamış bir kitaptır.[1]
Şer'î bir terim olarak Kur'ân ise; yüce Allah'ın Rasûlü ve peygamberlerinin sonuncusu Muhammed *Sallallahu aleyhi vesellem*'e indirilmiş bulunan, Fatiha sûresi ile başlayıp, Nâs sûresiyle biten yüce Allah'ın kelâmıdır.
Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:
"Hiç şüphesiz ki Kur'ân'ı sana kısım kısım biz indirdik." (el-İnsan, 76/23)
"Muhakkak biz onu anlayıp düşünesiniz diye arapça bir Kur'ân olarak indirdik." (Yusuf, 12/2)
Yüce Allah bu Kur'ân-ı Kerîm'i değişikliklere, bir şeyler eklemeye, ondan bir şey eksiltmeye, onu değiştirmeye karşı korumuştur. Çünkü yüce Allah onu korumayı bizzat üzerine almış bulunmaktadır:
"Şüphe yok ki o zikri (Kur'ân'ı) biz indirdik. Onu koruyacak olan da biziz." (el-Hicr, 15/9)
Bundan dolayı pekçok asırlar geçmiş olmakla birlikte Kur'ân düşmanlarından herhangi bir kimse onda bir değişiklik yapmaya, bir şeyler eklemeye, eksiltmeye ya da değiştirmeye kalkışmamıştır. Kalkışanların da yüce Allah üzerlerindeki perdeyi yırtmış ve gerçek durumunu ortaya çıkartmıştır.
Yüce Allah Kur'ân-ı Kerîm'i büyüklüğüne, mübarekliğine, etkisine, kapsamlılığına, onun kendisinden önceki kitaplar üzerinde hakim oluşuna delâlet eden birçok vasıfla nitelendirmiş bulunmaktadır.
Yüce Allah buyuruyor ki:
"Andolsunki biz sana tekrarlanan yediyi ve şu Kur'ân-ı azîmi verdik." (el-Hicr, 15/87)
"Çok şerefli (Mecid) Kur'ân'a yemin ederim ki..." (Kaf, 50/1)
"Âyetlerini düşünsünler, tam akıl sahipleri öğüt alsınlar diye sana indirdiğimiz hayır ve bereketi bol bir kitaptır bu" (Sâd, 38/29)
"İşte bu, indirdiğimiz mübarek bir kitaptır. Öyleyse ona uyun ve sakının ki, merhamet olunasınız." (el-En'am, 6/155)
"Gerçekten bu Kur'ân en doğru olana iletir." (el-İsra, 17/9)
"Şayet biz bu Kur'ân'ı bir dağa indirseydik muhakkak ki Allah'ın korkusundan onun başını eğerek dağılıp parça parça olduğunu görürdün. İşte biz bu misalleri insanlara düşünsünler diye veriyoruz." (el-Haşr, 59/21)
"Bir sûre indirildiği zaman içlerinden bazıları: 'Bu hanginizin imanını arttırdı' derler. İman etmiş olanlara gelince (her sûre inişi ile) daima onların imanını arttırmıştır ve onlar birbirleriyle müjdeleşirler. Kalplerinde hastalık bulunanlara gelince onların murdarlıklarına murdarlık katıp arttırdı ve onlar kâfir olarak ölüp gittiler." (et-Tevbe, 9/124-125)
"Şu Kur'ân bana onunla sizi ve her kime ulaşırsa onları korkutup uyarmam için vahyolundu." (el-En'âm, 6/19)
"O halde kâfirlere itaat etme ve onlara karşı bu Kur'ân ile büyük bir cihâd yap!" (el-Furkan, 25/52)
"Ve biz sana bu kitabı, herşeyi açıklayan bir hidayet, bir rahmet ve müslümanlara bir müjde olmak üzere kısım kısım indirdik." (en-Nahl, 16/89)
"Biz sana da kitabı hak ile kendinden önce indirilen kitapları doğrulayıcı ve onlara karşı bir şahit (hakem) olmak üzere indirdik. O halde aralarında Allah'ın indirdiği ile hükmet." (el-Mâide, 5/48)
Kur'ân-ı Kerim, yüce Allah'ın Muhammed *Sallallahu aleyhi vesellem* vasıtası ile insanlara göndermiş olduğu İslam şeriatının kaynağıdır. Bu hususta yüce Allah şöyle buyurmaktadır:
"Hak ile batılı ayırdedici olanı (Furkanı) âlemlere uyarıcı olsun diye kuluna indiren (Allah) ne yüce, ne mübarektir!" (el-Furkan, 25/1)
"Bu insanları Rablerinin izniyle karanlıklardan nura yegane galip, hamde layık olan (Allah)'ın yoluna çıkarman için sana indirdiğimiz bir kitaptır. O Allah ki göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'nundur. (Uğrayacakları) şiddetli azaptan dolayı vay o kafirlerin haline!" (İbrahim, 14/1-2)
Yine Kur'ân'ın tespit ettiği gibi *Peygamber Sallallahu aleyhi vesellem*'in sünneti de teşri için bir kaynaktır. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:
"Peygambere itaat eden gerçekte Allah'a itaat etmiş olur. Kim de yüz çevirirse zaten biz seni onların üzerine bir koruyucu göndermedik." (en-Nisâ, 4/80)
"Kim Allah'a ve Rasûlüne isyan ederse şüphesiz apaçık bir sapıklıkla sapmış olur." (el-Ahzab, 33/36)
"Hem peygamber size ne verdiyse onu alın. Neyi yasak etti ise de sakının." (el-Haşr, 59/7)
"De ki: 'Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Allah günahları çokça bağışlayandır, rahîm olandır." (Âl-i İmran, 3/31)

---

[1] Yine ism-i mef'ul yani "toplanmış" anlamına gelmesi de mümkündür. Çünkü Kur'ân, mushaflarda ve kalplerde toplanmış bir kitaptır.

1. Kur’ân'ın Nüzûlü

Kur’ân ilk olarak Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*'e ramazan ayında, kadir gecesinde nazil oldu. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:
"Doğrusu biz onu (Kur’ân'ı) kadir gecesinde indirdik." (el-Kadr, 97/1)
"Şüphesiz biz onu mübarek bir gecede indirdik. Muhakkak biz korkutup uyaranlarız. O gecede hikmetli herbir iş tarafımızdan bir emir ile ayrılır." (ed-Duhan, 44/3-4)
"O ramazan ayı ki Kur’ân onda indirilmiştir. (O Kur’ân) insanları hidayete erdirmek, doğru yolu ve hak ile batılı ayırdeden hükümleri açıklamak üzere indirilmiştir." (el-Bakara, 2/185)
Kur’ân Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* efendimize ilk indirilmeye başladığında ilim ehlince meşhur olan görüşe göre kırk yaşında idi. Bu görüş, İbn Abbas *Radıyallahu anh* ile Ata, Said b. el-Müseyyeb ve başkalarından bu görüş rivayet edilmiş bulunmaktadır. Bu yaşta kişinin rüşdü tamamlanmakta, aklı kemale ermekte, idraki mükemmel noktaya erişmektedir.
Yüce Allah'tan Kur’ân-ı Kerim'i Rasûlullah’a indiren ise şerefli melekler arasından mukarreb meleklerden birisi olan Cebrail *Aleyhisselam*'dır:
"Muhakkak ki bu âlemlerin Rabbinin indirdiğidir. Onu Ruhu'l-Emin uyarıcılardan olasın diye kalbin üzere apaçık bir arapça lisan ile indirdi." (eş-Şuarâ, 26/192-195)
Cebrail *Aleyhisselam*'ın kerem (yüce şan ve şeref), güç, Allah'a yakınlık, sair melekler arasında üstün bir mevki ve saygınlık, emanet, güzellik ve paklık gibi öğülmeye değer pek büyük nitelikleri vardır. Bütün bunlar onun yüce Allah'ın vahyini rasûllerine götürmek üzere bir elçilik görevini ifa etmeye ehil olmasını sağlamış niteliklerdir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:
"Şüphe yok ki o, çok şerefli bir elçinin (getirdiği) sözüdür. Büyük bir güç sahibi Arşın sahibinin nezdinde yüksek bir mevki sahibi olan bir elçinin. (Üstelik) orada kendisine itaat edilendir, oldukça emindir." (et-Tekvîr, 81/19-21)
"Ona çetin güçler sahibi öğretti. O pek büyük bir güce sahiptir. Hemen o en yüksek ufukta iken asıl şeklinde doğruluverdi." (en-Necm, 53/5-7)
"De ki: 'Onu (Kur’ân'ı) Ruhu'l-Kudüs (Cebrail) iman edenlere hem bir sebat vermek, hem müslümanlara bir hidayet ve bir müjde olmak üzere Rabbinden hak olarak indirmiştir.'" (en-Nahl, 16/102)
Yüce Allah bizlere kendi nezdinden Kur’ân-ı Kerim'i indiren Cebrail'in niteliklerini böylece açıklamış bulunmaktadır. Bunlar Kur’ân-ı Kerim'in azametine, yüce Allah'ın ona gösterdiği itinaya bir delildir. Çünkü o pek büyük olan bir varlığı, ancak pek büyük olan işler için elçi olarak gönderir.

2. Kur’ân'dan İlk İnen Buyruklar

Kesin ve mutlak olarak Kur’ân'ın ilk inen buyrukları el-Alak suresinin ilk beş ayetini teşkil eden şu buyruklardır:
"Rabbinin adıyla oku! O insanı alak’tan yarattı. Oku Rabbin en kerîm olandır. O kalemle (yazmayı) öğretendir. İnsana bilmediğini o öğretti." (el-Alak, 96/1-5)
Bundan sonra vahiy bir süre gecikti. Daha sonra el-Müddessir sûresinin ilk beş âyeti nazil oldu:
"Ey örtünüp bürünen! Kalk (ve) artık uyar. Yalnız Rabbini yücelt, elbiseni temizle, pisliklerden uzak dur." (el-Müddessir, 74/1-5)
Buhârî'yle, Muslim'in Sahih’lerinde[2] Âişe *Radıyallahu anha*'dan vahyin nasıl başladığı ile ilgili olarak şöyle dediği rivayet edilmektedir: Nihayet o Hira dağında iken hak (vahiy) ona geldi. Melek gelip ona: Oku dedi. Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*: *Ben okuma bilmiyorum* dedi... diye hadisin geri kalan bölümlerini zikrettiler. Bu hadisde şu ifadeler de yer almaktadır: Daha sonra dedi ki: *"Yaratan Rabbinin adıyla oku... İnsana bilmediğini öğretti."*
Yine Buhârî ile Muslim'de[3] Câbir *Radıyallahu anh*'dan gelen rivayete göre Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* vahyin bir süre kesintiye uğraması (fetreti)ni anlatırken şunları söylemektedir: *"Ben yürüyorken ansızın semadan bir ses işittim..."* diye hadisi zikretti. Hadisde şu ifadeler de yer almaktadır. Yüce Allah ona: *"Ey örtünüp bürünen kalk ve artık uyar"* buyruklarından itibaren: *"Pisliklerden uzak dur"* buyruklarına kadar olan bölümü indirdi.
Diğer taraftan haklarında ilk defa indirildikleri belirtilmekle birlikte belli bir şeyi gözönünde bulundurarak indirildikleri kastedilen buyruklar da vardır. Buna göre buradaki "ilklik" kayıtlı bir ilkliktir. Câbir *Radıyallahu anh*'dan Buhârî ile Muslim'de[4] yer alan şu hadiste görüldüğü gibi: Ebu Seleme b. Abdurrahman ona: Kur’ân'ın hangi bölümü ilk olarak nazil oldu, diye sordu. Câbir: *"Ey örtünüp bürünen"* dedi. Ebu Seleme dedi ki: Bana ilk inen buyruğun: *"Yaratan Rabbinin adıyla oku"* buyruğu olduğu haber verildi. Câbir dedi ki: Ben sana ancak Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*'in bildirdiğini söylüyorum. Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* buyurdu

[2] Buhârî, Vahyin Başlangıcı Kitabı I. Bâb; Muslim, İman kitabı 73.Bâb.
[3] Buhârî, Vahyin Başlangıcı Kitabı I. Bâb; Muslim, İman Kitabı 73. Bâb.
[4] Buhârî, Tefsir Kitabı 3. Bâb; Muslim, İman kitabı 73. Bâb.

ki: *"Ben Hira'da ibadete çekildim. İbadet süremi bitirince aşağı indim..."* deyip hadisin geri kalan bölümünü nakletti. Bu hadiste şu ifadeler de yer almaktadır: *"Hatice'nin yanına vardım. Onlara beni örtünüz ve üzerime soğuk su dökünüz dedim. Üzerime: "Ey örtünüp bürünen" buyruğundan itibaren "pisliklerden uzak dur" buyruğuna kadar olan bölümler nâzil oldu.*
Câbir *Radıyallahu anh*'ın sözünü ettiği bu ilklik, vahyin fetrete kesilmesi itibariyle ilk nâzil olan buyruklardır. Yahutta risalet ile ilgili ilk nazil olan buyruklardır. Çünkü İkra' (el-Âlak) sûresinden ilk nâzil olan buyruklar ile Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'in nubuvveti sabit olmuştur. el-Müddessir suresinden ilk nâzil olan buyruklar ile de Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'e hitaben *"kalk ve artık uyar"* buyruğu ile de risalet verilmiştir. Bundan dolayı ilim ehli şöyle demişlerdir: Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'e "İkra': oku" emri ile nubuvvet, "el-Müddessir" sûresi ile de risalet verilmiştir.

3. Kur'ân-ı Kerim'in Sebebe Bağlı Olarak ve Olmayarak Nüzûlü

Kur'ân-ı Kerim'in nüzûlü iki kısımdır:
Birinci kısım: Sebebe bağlı olmadan nâzil olan buyruklar: Bunlar, nüzûlünden önce indirilmesini gerektiren herhangi bir sebebin varlığı sözkonusu olmadan inen buyruklardır. Kur'ân-ı Kerim âyetlerinin çoğunluğu böyledir. Yüce Allah'ın: *"İçlerinden kimi de Allah'a şöyle söz vermişti: 'Eğer bize lütfundan ihsan ederse muhakkak ki sadaka vereceğiz ve muhakkak ki salihlerden olacağız'"* (et-Tevbe, 9/75) ve devamındaki âyetler herhangi bir sebebe bağlı olmaksızın, bazı münafıkların durumunu açıklamak üzere nâzil olmuşlardır. Bu ayetlerin uzunca bir kıssa ile anlatılan Salebe b. Hâtıb hakkında nâzil olduğuna dair meşhur rivayeti pekçok müfessir sözkonusu etmiş ve birçok vaizler bunun propagandasını yapmış olmakla birlikte oldukça zayıf bir rivayet olup, sahih değildir.[5]
İkinci kısım ise bir sebebe bağlı olarak nâzil olmuş buyruklardır. Bu da nuzulünden önce indirilmesini gerektiren bir sebebin ortaya çıktığı buyruklardır. Sebep de bir kaç çeşittir.
a- Yüce Allah'ın cevabını verdiği bir soru. Meselâ:*"Sana hilalleri soruyorlar. De ki: Onlar insanlar için bir de hac için vakit ölçüleridir."* (el-Bakara, 2/189)
b- Yahut bir açıklamayı ve bir sakındırmayı gerektiren bir olay meydana gelmişse buyruk nâzil olmuş olabilir. *"Andolsun onlara soracak olsan elbette şöyle diyeceklerdir: 'Biz sadece eğlenip şakalaşıyorduk.'"* (et-Tevbe, 9/65) diye başlayan iki ayet-i kerime, münafıklardan bir adam hakkında inmişlerdir. Bu kişi Tebûk Gazvesinde bir yerde otururken: Bizler şu bizim Kur'ân okuyucularımız gibi karnı geniş, dili çok yalan söyleyen, düşman ile karşılaştıklarında onlardan daha korkak kimse görmedik. O bu sözleriyle Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*'i ve ashabını kastediyordu. Bu söyledikleri Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*'e ulaştı ve Kur'ân'ın ilgili buyrukları nâzil oldu. Adam gelerek, Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'e özür beyan edince Kur'ân ona: *"Allah ile, onun ayetleriyle ve Rasûlü ile mi eğleniyordunuz?"* (et-Tevbe, 9/65) diye cevap verdi.[6]
c- Yahut hükmü bilinmesine gerek duyulan meydana gelmiş bir fiil sebebiyle inmiş olabilir. Yüce Allah'ın: *"Kocası hakkında seninle mücadele eden ve Allah'a şikâyet etmekte olan kadının sözünü elbetteki Allah işitmiştir. Allah sizin konuşmanızı da zaten işitiyordu. Çünkü Allah en iyi işitendir, en iyi görendir."* (el-Mücadele, 58/1) diye başlayan buyrukları buna örnektir.

Nüzûl Sebeplerini Bilmenin Faydaları

Nüzûl sebeplerinin bilinmesi oldukça önemlidir. Çünkü bunun pekçok faydası vardır. Bazıları şunlardır:
1. Kur'ân-ı Kerim'in yüce Allah tarafından indirilmiş olduğunu açıklamak:
Çünkü Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'e herhangi bir hususa dair soru soruluyor; o kimi zaman vahiy nâzil oluncaya kadar cevap vermeden bekliyordu. Yahut meydana gelen işten bizzat haberdar olmadığından vahiy nâzil oluyor ve ona durumu açıklıyordu.
Birincisine örnek, yüce Allah'ın şu buyruğudur:
"Bir de sana ruhu soruyorlar. De ki: 'Ruh, Rabbinin emrindendir. Size bilgiden ancak pek az bir şey verilmiştir.'" (el-İsrâ, 17/85)
Sahih-i Buhârî'de[7] yer alan rivayete göre Abdullah b. Mesud *Radıyallahu anh* şöyle demiştir: Yahudilerden bir adam: Ya Ebe'l-Kasım ruh nedir? diye sordu. Rasûlullah sustu. -Bir lafzında: Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* karşılık vermeyip, onlara hiçbir şekilde cevap vermedi.- Ben ona vahyolunmakta olduğunu anladım. Olduğum yerde ayakta kaldım. Vahyin nüzûlü tamamlanınca şöyle buyurdu:
"Bir de sana ruhu soruyorlar. De ki: 'Ruh Rabbinin emrindendir...'" (el-İsrâ, 17/85)
İkincisine örnek de yüce Allah'ın şu buyruğudur:

---

[5] Taberânî rivayet etmiştir. Senedinde Ali Yezid el-Elhânî bulunmaktadır. O da metruktur.
[6] Bu hadisi İbn Kesîr tefrisinde (2/368) ve Taberî (10/172) zikretmiştir.
[7] Buhârî, İlim Kitabı, hadis no: 125; Muslim, Münafıkların Sıfatları ve onlara Dair Hükümler Kitabı, hadis no: 2794.

"Derler ki: 'Eğer Medine'ye dönersek elbetteki en şerefli ve kuvvetli olan, en aşağılık olanı oradan mutlaka çıkartacaktır.'" (el-Münafikun, 63/8)
Sahih-i Buhârî'deki[8] rivayete göre Zeyd b. Erkam *Radıyallahu anh* münafıkların elebaşısı Abdullah b. Ubeyy'i bu sözleri söylerken duymuş. Bu sözleriyle kendisinin aziz (şerefli ve kuvvetli) Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*'in ve ashabının ise "en aşağılık olanlar" olduklarını kastediyordu. Zeyd bu sözleri amcasına bildirince, amcası da aynı sözleri Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'e bildirdi. Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* Zeyd'i çağırdı. O da duyduklarını ona bildirdi. Daha sonra Abdullah b. Ubeyy'e ve arkadaşlarına haber gönderdi (çağırttı). Onlar (gelip) bu sözleri söylemediklerine dair yemin ettiler. Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* onların doğru söylediklerine inandı. Bunun üzerine yüce Allah Zeyd'in doğru söylediğini belirten buyrukları indirdi. Böylelikle Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* gerçeği açık seçik bir şekilde öğrenmiş oldu.
2. Yüce Allah'ın Rasûlünü savunmak noktasında ona gösterdiği itinayı açıklaması:
Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*'in şu buyrukları buna örnektir:
"Kâfirler dediler ki: 'Ona bu Kur'ân topluca birden indirilmeli değil miydi?' Biz onunla kalbine sebat verelim diye böyle yaptık ve onu ağır ağır okuduk." (el-Furkan, 25/32)
İfk (Âişe validemize atılan iftira) ile ilgili âyetler de aynı şekilde Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'in namusunu savunmak ve iftiracıların ona bulaştırmak istedikleri lekeyi temizlemek üzere inmişti.
3. Yüce Allah'ın sıkıntılarını açmak, kederlerini ortadan kaldırmak suretiyle kullarına verdiği önemi ortaya koymak.
Teyemmüm âyeti (bk. en-Nisa, 4/43 ve el-Mâide, 5/6) buna örnektir. Sahih-i Buhârî'deki[9] rivayete göre Âişe *Radıyallahu anha*, Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* ile birlikte bulunduğu seferlerden birisinde gerdanlığını kaybetti. Onu aramak üzere Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* yoluna devam etmeyip konakladığı yerde kaldı. Beraberlerinde bulunanlar da öylece kaldı. Bulundukları yerde su yoktu. Durumdan Ebu Bekir *Radıyallahu anh*'a şikayet ettiler.[10] Hadisin geri kalan bölümünü zikretti. Bu hadisteki ifadelere göre yüce Allah teyemmüm âyetini indirdi. Yolculukta bulunanlar teyemmüm yaptılar. Esid b. Hudayr dedi ki: Ey Ebu Bekr'in ailesi! Bu sizden gördüğümüz ilk bereket değildir. Hadis Buhârî'de uzun uzadıya kaydedilmiştir.
4. Âyeti doğru bir şekilde anlamak
Yüce Allah'ın şu buyrukları buna örnektir:
"Şüphe yok ki Safa ile Merve Allah'ın alâmetlerindendir. Her kim Beyt'i hacceder veya umre yaparsa onları güzelce tavaf etmesinde onun için bir sakınca yoktur." (el-Bakara, 2/158)
Buradaki tavaftan kasıt aralarında sa'y etmektir. Yüce Allah'ın: *"Onun için bir sakınca yoktur."* buyruğunun zahirinden anlaşıldığına göre, Safa ile Merve arasında sa'y etme emri, nihayet mübahlık ifade eder. Fakat Sahih-i Buhârî'de[11] yer alan rivayete göre Âsım b. Süleyman şöyle demiştir: Enes b. Malik *Radıyallahu anh*'a Safa ile Merve hakkında sordum. Şöyle dedi: Biz ikisinin de cahiliye dönemi işlerinden olduğu görüşünde idik. İslam gelince aralarında sa'y etmedik. Bunun üzerine yüce Allah: *"Şüphe yok ki Safa ile Merve Allah'ın alâmetlerindendir. Her kim Beyt'i hacceder veya umre yaparsa onları güzelce tavaf etmesinde onun için bir sakınca yoktur."* buyruğunu indirdi.
Bununla anlaşıldı ki, günahın sözkonusu edilmemesinden maksat, aralarında sa'yin esas hükmünü açıklamak değildir. Asıl maksat, onların sa'y etmeyi terketmekten sakınmalarını reddetmektir. Çünkü onlar aralarında sa'y etmenin cahiliye dönemi işlerinden olduğu görüşüne sahiptiler. Sa'y etmenin esas hükmü de yüce Allah'ın: *"Allah'ın alâmetlerindendir"* buyruğu ile açıklık kazanmış olmaktadır.

Lafzın Umumiliği ve Sebebin Hususiliği

Şayet âyet-i kerime özel bir sebep dolayısıyla inmekle birlikte lafzı umumi bir anlam ifade ediyorsa, âyetin hükmü hem iniş sebebini hem de lafzının kapsamına giren bütün hususları kapsar. Çünkü Kur'ân-ı Kerim bütün ümmet için teşrî'de bulunmak üzere inmiştir. Dolayısıyla asıl muteber olan lafzın umumiliğidir, sebebin hususiliği değildir.
Buna örnek liân âyetleri gösterilebilir. Sözkonusu âyetler yüce Allah'ın şu buyruklarıdır:
"Eşlerine zina isnad edip kendilerinden başka şahitleri olmayanların herbirisinin şahitliği dört defa... şehadet etmesidir... Beşincisinde de: Eğer o...' der." (en-Nur, 24/6-9)
Sahih-i Buhârî'de[12] İbn Abbas *Radıyallahu anh*'dan şöyle dediği rivayet edilmiştir: Hilâl b. Ümeyye, Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'in huzurunda, hanımını Şerîk b. Sahmâ ile zina etmekle itham etti. Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurdu: *"Ya buna dair delilini getirirsin yahutta sırtında sana had uygulanacaktır."* Bunun üzerine Hilâl dedi ki: "Seni hak ile gönderene yemin ederim ki, gerçekten ben doğru söylüyorum. Andolsun Allah benim sırtıma had vurulmaktan beni kurtaracak, suçsuzluğumu ortaya koyacak,

[8] Buhârî, Tefsir Kitabı, hadis no: 334; Muslim, Hayz Kitabı, hadis no: 367.
[9] Buhârî, Teyemmüm Kitabı, hadis no: 334; Muslim, Hayz Kitabı, hadis no: 367.
[10] Buhârî.
[11] Buhârî, Hac Kitabı, Safa ile Merve arasında sa'y etme bâbı; Muslim, Hac kitabı, hadis no: 1278.
[12] Buhârî, Şehadât Kitabı, hadis no: 2571.

vahiy indirecektir." Bunun üzerine Cebrail indi ve ona (Peygamber efendimize): *"Eşlerine zina isnad edip..."* buyruğunu indirdi. Bu buyrukları: *"Beşincisinde de 'eğer... der'"* (en-Nur, 24/6-9) buyruğuna kadar okudu.
Bu âyet-i kerimeler Hilâl b. Ümeyye'nin hanımına zina suçu isnad etmesi üzerine inmiştir. Fakat hükümleri hem onu, hem başkasını kapsar. Buna delil Buhârî'nin rivayet ettiği Sehl b. Sa'd *Radıyallahu anh*'dan naklettiği şu hadis-i şeriftir. Buna göre Uveymir el-Aclânî Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'e gelerek dedi ki: "Ey Allah'ın Rasûlü, bir adam hanımı ile birlikte bir başka adamı görürse onu öldürürse siz de onu (kısas diye) öldürürsünüz. Peki ne yapsın?" Bunun üzerine Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurdu: *"Allah senin ve senin durumunda olan kimseler hakkında Kur'ân indirmiş bulunuyor."* Bunun üzerine Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* Kitabında yüce Allah'ın tespit ettiği şekilde onlara lanetleşmelerini emretti. Uveymir hanımıyla lanetleşti...[13]
Görüldüğü gibi Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* bu âyetlerin ifade ettiği hükmü Hilâl b. Ümeyye için de, başkaları için de kapsamlı bir hüküm olarak değerlendirmiştir.

4. Mekkî ve Medenî (Kur'ân'ın Mekke'de ve Medine'de İnen Bölümleri)

Kur'ân-ı Kerim yirmiüç senelik bir süre içerisinde Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'e kısım kısım indirilmiştir. Rasûlullah bu sürenin çoğunluğunu Mekke'de geçirmiştir. Yüce Allah buyuruyor ki:
"Biz onu insanlara ağır ağır okuyasın diye bölüm bölüm ayırdığımız bir Kur'ân olarak (indirdik). Biz onu kısım kısım indirdik." (el-İsrâ, 17/106)
Bundan dolayı ilim adamları -yüce Allah'ın rahmeti üzerlerine olsun- Kur'ân'ı Mekkî ve Medenî olmak üzere iki kısma ayırmışlardır:
Mekkî Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'e Medine'ye hicretinden önce inen buyruklara denir.
Medenî ise Rasûlullah'a Medine'ye hicretinden sonra inen buyruklara denir.
Buna göre yüce Allah'ın: *"Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim. Üzerinizdeki nimetimi tamamladım ve size din olarak İslâm'ı beğenip seçtim."* (el-Mâide, 5/3) buyruğu, her ne kadar Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'e Vedâ haccında Arafat'ta inmiş ise de Medenî buyruklardandır.
Sahih-i Buhârî'de[14] Ömer *Radıyallahu anh*'dan şöyle dediği rivayet edilmektedir: Biz bu buyruğun Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'in üzerine indiği günü de, yeri de biliyoruz. O cuma gününde Arafat'ta ayakta iken indi.

Kur'ân'ın Mekkî Bölümleri Üslûb ve Konu Bakımlarından Medenî Bölümlerden Ayrılmaktadır

A- Üslûb Bakımından Farklılıklar

1. Mekkî buyruklarda çoğunlukla görülen güçlü bir üslûb ve sert bir hitaptır. Çünkü muhatapların çoğunluğu Kur'ân'dan yüz çeviren, büyüklük taslayanlardır. O bakımdan onlara ancak böyle hitap etmek yaraşır. Meselâ, el-Müddessir ve el-Kamer sûrelerini okuyabilirsiniz.
Medenî buyruklarda çoğunlukla görülen ise yumuşak bir üslûb ve kolay bir hitaptır. Çünkü muhatapların çoğunluğu Kur'ân'a yönelen ve boyun eğen kimselerdir. el-Mâide sûresini örnek olarak okuyabilirsiniz.
2. Mekkî surelerde çoğunlukla âyetler kısa, getirilen deliller güçlüdür. Çünkü muhatapların çoğunluğu inatçı ve ayrılıkçı kimselerdir. Bundan dolayı durumlarının gereğine uygun olarak onlara hitap edilmiştir. Örnek olarak Tûr suresini okuyabilirsiniz.
Medenî buyruklara gelince, Medenî âyetler çoğunlukla uzun ve herhangi bir delil getirilmeksizin serbest bir şekilde hükümler sözkonusu edilmektedir. Çünkü muhatapların durumu bunu gerektirmektedir. Bunun için el-Bakara suresindeki deyn (borçlanma) âyetini (el-Bakara, 2/282) okuyabilirsiniz.

B. Konu Bakımından

1. Mekkî buyruklarda çoğunlukla görülen, tevhid ve doğru akideye dair açıklamalardır. Özellikle ulûhiyetin tevhidi ve öldükten sonra dirilişe iman ile alakalı hususlar dile getirilmiştir. Çünkü muhatapların çoğu bunu inkâr ediyorlardı.
Medenî buyruklarda çoğunlukla görülen ise ibadetlere ve muamelata dair geniş açıklamalardır. Çünkü muhatapların kalplerinde tevhid ve sağlıklı akide, iyiden iyiye yer etmiş bulunuyordu. Onların artık ibadetlerin ve muamelatın etraflı bir şekilde açıklanmasına ihtiyaçları vardı.
2. Kur'ân'ın Medine'de inen bölümlerinde cihad, cihada dair hükümler, münafıklar ve onların durumlarına dair geniş açıklamalar yer alır. Çünkü durum bunu gerektiriyordu. Zira Mekkî buyrukların aksine Medine'de cihad emri teşrî' buyurulmuş ve münafıklık ortaya çıkmıştı.

---

[13] Buhârî, Tefsir Kitabı, hadis no: 423; Muslim, Lian Kitabı, hadis no: 1492
[14] Buhârî, İman Kitabı, hadis no: 45 Muslim, Tefsir kitabı, hadis no: 3015.

Mekkî ve Medenî Buyrukları Bilmenin Faydaları

Mekkî ve Medenî buyrukları bilmek, Kur'ân ilimleri arasında önemli bir çeşittir. Çünkü bunun birtakım faydaları vardır. Bu faydaların bir kısmını şöylece sayabiliriz:
1. Kur'ân belâğatının en yüksek mertebelerinde ortaya çıkması. Çünkü herbir topluma kendi durumlarına uygun güçlü ve ağır yahut yumuşak ve kolay üslûblarla hitap edilmiştir.
2. En üstün amaçlarıyla teşriî hikmetin ortaya çıkması. Çünkü teşrî muhatapların teşriî hükümleri kabul ve uygulamaya istidâdları ve muhataplarının durumlarının gereğine uygun olarak, ümmetlerin durumuna göre tedrici olarak kısım kısım gerçekleştirilmiştir.
3. Yüce Allah'ın yoluna davet edenlerin eğitilmesi ve onların Kur'ân-ı Kerim'in muhataplar açısından üslûb ve konuların seçiminde izlediği yolu izlemeye yönlendirmesi. Çünkü Kur'ân daha önemliyi önceleyen bir üslûba sahiptir. Ayrıca sıkılığın ve kolaylığın yerli yerince kullanılması konusunda da davetçiler bu yolla eğitilirler.
4. Biri Mekkî, diğeri Medenî olmak üzere iki âyet bulunsa ve bunlarda neshin şartları bulunacak olursa, nâsih mensûhtan ayırdedilebilir. Çünkü Medine'de inen buyruk Mekke'de inen buyruğu neshedici olur. Çünkü Medine'de inen âyet, Mekke'de inenden daha sonra inmiş demektir.

Kur'ân'ın Kısım Kısım İndirilişindeki Hikmet

Kur'ân'ın Mekkî ve Medenî kısımlara ayrılmasından açıkça anlaşıldığına göre Kur'ân Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'in üzerine kısım kısım indirilmiştir. Kur'ân-ı Kerim'in bu şekilde indirilmiş olmasının çeşitli hikmetleri vardır. Bazıları şunlardır:
1. Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'in kalbine sebat vermek ve pekiştirmek. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmaktadır:
"Kâfirler dediler ki: 'Ona bu Kur'ân topluca, birden indirilmeli değil miydi?' Biz onunla kalbine sebat verelim diye böyle yaptık (yani onu kısım kısım indirdik) ve onu ağır ağır okuduk. Onlar sana bir örnek getirdikleri her seferinde muhakkak ki sana hakkı ve daha güzel bir açıklama getirmişizdir." (el-Furkan, 25/32-33)
2. İnsanlara Kur'ân'ı ezberlemeyi, onu anlamayı, gereğince amel etmeyi kolaylaştırmak. Çünkü Kur'ân onlara kısım kısım okunuyordu. Yüce Allah da şöyle buyurmaktadır:
"Biz onu insanlara ağır ağır okuyasın diye bölüm bölüm ayırdığımız bir Kur'ân olarak (indirdik). Biz onu kısım kısım indirdik." (el-İsra, 17/106)
3. Kur'ân'ın inen bölümlerini kabul etmek ve bunları uygulamaya geçirmek için gayrete getirip teşvik etmek. Çünkü insanlar özellikle çokça ihtiyaç duyulduğu vakit bir âyetin nüzulünü şiddetle arzu eder ve isterler. İfk (Âişe *Radıyallahu anha* validemize iftira) ile liân (hanımına zina isnad eden erkeğin hanımı ile lanetleşmesi) âyetleri gibi.
4. En mükemmel mertebeye ulaşıncaya kadar teşrîde tedricîlik. İnsanların alışageldikleri ve ona alışarak büyüdükleri, kesin olarak kendilerine yasaklanması ile onlara karşı çıkılması zor olan içkiyi haram kılan âyetlerde görüldüğü gibi. Önce yüce Allah'ın: *"Sana içkiyi ve kumarı sorarlar. De ki: 'İkisinde de hem büyük bir günah, hem de insanlar için bazı faydalar vardır. Ama günahları faydalarından daha büyüktür.'"* (el-Bakara, 2/219) buyruğu indi.
Bu âyet-i kerime ile insanlar içkinin haram kılınmasını kabul etmek için hazırlandı. Çünkü akıl, günahı faydasından daha büyük olan bir işin yapılmamasını gerektirir.
Daha sonra ikinci olarak yüce Allah'ın: *"Ey iman edenler! Sarhoşken ne söylediğinizi bilinceye kadar... namaza yaklaşmayın."* (en-Nisa, 4/43) buyruğu indi. Bu âyet-i kerime ile namaz vakitleri olan belirli vakitlerde onu terketmeye alıştırmak sözkonusudur. Daha sonra üçüncü olarak yüce Allah'ın: *"Ey iman edenler! Şarap (içki), kumar, putlar ve fal okları şeytanın pis işlerindendir. Artık bunlardan kaçının ki, kurtuluşa ersiniz. Muhakkak şeytan içki ve kumarla aranıza düşmanlık ve kin bırakmak, sizi Allah'ın anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık vazgeçtiniz değil mi? Allah'a itaat edin, Rasûle de itaat edin ve (emirlerine aykırı hareketten) sakının. Eğer yüz çevirirseniz bilin ki peygamberimize düşen açıkça tebliğden ibarettir."* (el-Maide, 5/90-92) buyrukları nâzil oldu.
Böylelikle bu âyet-i kerimeler ile içki bütün zamanlarda kesin olarak yasaklanmış olmaktadır. Bundan önce ise insanlar, bazı zamanlarda yasağı kabul etmeye hazır hale getirilmiş, daha sonra da belirli vakitlerde ondan uzak kalmak üzere eğitilmiş bulunuyorlardı.

Kur'ân'ın Tertibi

Kur'ân'ın tertibi mushaflarda yazılı, kalplerde ezberlenmiş olduğu şekilde ardı arkasına okunması demektir.
Bu tertip üç çeşittir:
Birincisi kelimelerin tertibidir. Herbir kelimenin âyetteki yerinde olması demektir. Bu da nas ve icmâ ile sabittir. Bunun vücubu ve ona muhalefetin haram olduğu hususunda muhalefet eden kimse olduğunu bilmiyoruz. Meselâ

"Elhamdulillahi Rabbi'l-âlemîn" yerine (aynı anlamda): "Lillahi'l-hamdu Rabbi'l-alemin" diye okumak caiz değildir.
İkinci tür: Âyetlerin tertibidir. Bu da herbir âyetin surenin o âyete ait olan yerinde olması demektir. Bu da nas ve icmâ ile sabittir. Tercih edilen görüşe göre bu tertibe de uymak vaciptir, ona muhalefet haramdır. Bir kimsenin "er-Rahmani'r-Rahim mâliki yevmi'd-din" yerine "maliki yevmi'd-din er-Rahmani'r-Rahim" diye okuması caiz değildir.
Sahih-i Buhârî'de[15] rivayete göre Abdullah b. ez-Zübeyr, Osman b. Affan *Radıyallahu anh*'a yüce Allah'ın: *"İçinizden geride eşler bırakarak vefat edecekler eşlerine (evlerinden) çıkarılmayarak bir yıllığına kadar faydalanmalarını vasiyet etsinler."* (el-Bakara, 2/240) buyruğunu diğer âyetin, yani yüce Allah'ın: *"İçinizden vefat edenlerin bıraktıkları eşler kendiliklerinden dört ay on gün beklerler."* (el-Bakara, 2/224) âyetinin neshettiğini, halbuki tilâvette bunun (neshedici âyetin) daha önce yer aldığını söylemiş ve niye (böylece) yazmadın, diye sormuş. Osman *Radıyallahu anh* ona şöyle demiş: Kardeşimin oğlu, ben Kur'ân'daki hiçbir şeyi yerinden değiştiremem.
İmam Ahmed, Ebu Davud, Nesaî ve Tirmizî, Osman *Radıyallahu anh*'dan rivayet ettiklerine göre Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'e aynı zamanda birden çok sûre inmiş oluyordu. Üzerine herhangi bir buyruk nâzil oldu mu, (vahiy) katipliğini yapanlardan birilerini çağırır ve şöyle derdi: Bu âyetleri şu şu hususların sözkonusu edildiği sureye yerleştiririz.[16]
Üçüncü tür sûrelerin tertibidir. Herbir sûrenin mushaftaki yerini alması demektir. Bu ictihad ile sabittir. Dolayısıyla bu tertibe riayet vacip değildir. Muslim'in, Sahih'inde[17] Huzeyfe b. el-Yemân *Radıyallahu anh*'dan rivayete göre o bir gece Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* ile birlikte namaz kıldı. Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* önce Bakara suresini, sonra Nisa, sonra da Al-i İmran surelerini okudu. Buhârî[18] muallak olarak (sened zikretmeksizin) el-Ahnef'den namazın birinci rekatinde Kehf suresini, ikincisinde de Yusuf ya da Yunus suresini okuduğunu rivayet etmekte ve onun, Ömer b. el-Hattab ile birlikte sabah namazını kıldığını ve Ömer'in bu sûreleri (böylece) okuduğunu nakletmektedir.
Şeyhu'l-İslam İbn Teymiye dedi ki: Bir surenin önce diğerinin sonra okunması caiz olduğu gibi, yazılışta da bu caizdir. Bundan dolayı ashab-ı kiram'ın yazdıkları mushafların yazılış sırasında surelerin sıralanışı çeşitlilik arzetmektedir. Fakat Osman *Radıyallahu anh* döneminde mushaftaki sıra üzerinde ittifak ettiklerinden ötürü bu sıranın ortaya çıktığını görüyoruz. Çünkü raşid halifeler sünnet olarak bunu böylece ortaya koydular. Hadis-i şerif de, onların sünnetlerine (din ile ilgili uygulamalarına) uymak gerektiğine delildir.

5. Kur'ân'ın Yazılması ve Toplanması

Kur'ân'ın yazılış ve toplanmasının üç aşaması vardır:
Birinci aşama: Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* dönemindedir. Bu aşamada yazmaktan çok ezberlemeye dayanıldığını görüyoruz. Çünkü hafıza güçlü, ezberleme hızlı idi. Yazıcılar ve yazma araçları da azdı. Bundan dolayı onun döneminde Kur'ân bir mushaf halinde toplanmamıştır. Bunun yerine bir âyet duyan bir kimse onu ezberler yahutta bulabildiği hurma yaprakları, deri parçaları, düz taşlar ve kürek kemikleri üzerine yazardı. Kur'ân'ı ezberleyenlerin sayısı pek çoktu.
Sahih-i Buhârî'de,[19] Enes b. Mâlik *Radıyallahu anh*'dan gelen rivayete göre Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* kendilerine "kurra" denilen (ve Kur'ân'ı ezbere bilip öğrenen) yetmiş kişi göndermişti. Süleym oğullarından Ri'l ve Zekvân diye bilinen iki kola mensup kimseler, Bir-i Maune denilen yerde karşılarına çıktı ve onları öldürdüler.
Ashab-ı Kiram arasında onlar gibi pekçok kimse de vardı. Dört halife, Abdullah b. Mesud, Ebu Huzeyfe'nin azadlısı Sâlim, Ubey b. Ka'b, Muâz b. Cebel, Zeyd b. Sabit ve Ebu'd-Derdâ *Radıyallahu anhum* gibi.
İkinci aşama: Ebu Bekir *Radıyallahu anh* döneminde hicretin onikinci yılında gerçekleşmiştir. Sebebi de Yemame vakasında aralarında Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'in Kur'ân'ın kendilerinden öğrenilmesini emrettiği bir kişi olan Ebu Huzeyfe'nin azadlısı Salim'in de bulunduğu çok sayıda Kur'ân okuyucusu şehid edilmiştir.
Bunun üzerine Ebu Bekir *Radıyallahu anh* Kur'ân kaybolmasın diye toplanmasını emretmiştir. Sahih-i Buhârî'deki[20] rivayete göre Ömer b. el-Hattab, Ebu Bekir (Allah ikisinden de razı olsun)'e Yemame vakasından sonra Kur'ân'ın toplanmasını teklif etmiştir. Ebu Bekir ise bunu yapmaya yanaşmamıştır. Ömer teklifinde ısrar edip durdu. Sonunda Allah Ebu Bekir'in kalbine bu hususta genişlik verdi. Zeyd b. Sabit'e haber gönderdi. Ömer yanında iken Zeyd de geldi. Ebu Bekir ona dedi ki: Sen aklı başında bir genç adamsın. Herhangi bir hususta tarafımızdan itham edilmiyorsun. Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*'a da vahy yazıyordun. O bakımdan sen

---

[15] Buhârî, Tefsir Kitabı, hadis no: 4530.
[16] Ahmed (399); Ebû Dâvûd (786); Nesâî, Sunenu'l Kubrâ (7008); Tirmizî (3086)
[17] Muslim, Yolcuların Namazı Kitabı, hadis no: 882.
[18] Buhârî, Ezan Kitabı, İki Sûreyi Bir Rek'atta Cem Etme Bâbı.
[19] Buhârî, Cihad Kitabı, hadis no: 3064.
[20] Buhârî, Tefsir Kitabı, "size bir Rasûl Geldi..." âyeti bâbı.

Kur'ân olarak neyi tespit edersen onu biraraya getirip topla. Zeyd dedi ki: Ben de Kur'ân'ı hurma yapraklarından, taş parçalarından ve ezbere bilenlerin kalplerinden derleyip toplamaya başladım. Bu şekilde meydana gelen sahifeler vefatına kadar Ebu Bekr *Radıyallahu anh*'ın yanında kaldı. Daha sonra da hayatı boyunca Ömer'in yanında, daha sonra da Ömer *Radıyallahu anh*'ın kızı Hafsa'nın yanında kaldı.
Bunu Buhârî uzunca rivayet etmiştir. Müslümanlar da bu hususta Ebu Bekr *Radıyallahu anh*'a muvafakat etmiş ve bunu onun yaptığı iyilikler arasında saymışlardır. O kadar ki Ali *Radıyallahu anh* şöyle demiştir: Mushaflar hususunda insanlar arasında ecir ve mükâfatı en büyük kişi Ebu Bekir'dir. Allah'ın rahmeti Ebu Bekir'in üzerine olsun. O Allah'ın kitabını derleyip toplayan ilk kişidir.
Üçüncü aşama mü'minlerin emiri Osman b. Affan *Radıyallahu anh* döneminde hicretin yirmibeşinci yılında gerçekleşmiştir. Bunun sebebi ise, ashab *Radıyallahu anhum*'ın ellerinde bulunan sahifelerin farklılıklarına göre insanların da farklı okuyuşları olmuştur. Bu sebeple fitnenin başgöstermesinden korkulmuştur. Bunun üzerine Osman *Radıyallahu anh* bu sahifelerin tek bir mushaf halinde toplanmasını emretmiştir. Böylelikle insanların Allah'ın kitabı hakkında anlaşmazlığa düşerek çekişmelerinin ve tefrikaya düşmelerinin önü alınmak istenmiştir.
Sahih-i Buhârî'de[21] belirtildiğine göre Huzeyfe b. el-Yeman, Ermenistan ve Azerbaycan fethinden sonra Osman *Radıyallahu anh*'ın yanına gelmişti. Askerlerin Kur'ân okumaları hususundaki ihtilâflarından korkmuştu. Ey mü'minlerin emiri, demişti. Yahudi ve hristiyanların ayrılığa düştükleri gibi Kur'ân hakkında bu ümmet de ihtilâfa düşmeden bu ümmete yetiş.
Bunun üzerine Osman, Hafsa *Radıyallahu anha*'ya: Bizlere sahifeleri gönder de onları mushaflar halinde çoğaltalım, sonra aynı sahifeleri sana geri gönderelim, diye haber saldı. O da Osman'ın istediğini yaptı. Osman, Zeyd b. Sabit ile Abdullah b. ez-Zübeyr, Said b. el-Âs, Abdurrahman b. el-Haris b. Hişam'a emir verdi, onlar da bu sahifeleri mushaflar halinde istinsâh ettiler (kopya edip, çoğalttılar). Zeyd b. Sabit ensardan, diğer üç kişi ise Kureyş'ten idi. Osman Kureyşli üç kişiye şunları demişti: Sizler ile Zeyd b. Sabit Kur'ân kelimelerinden herhangi birisi hakkında ihtilâf edecek olursanız onu Kureyş lehçesiyle yazınız. Çünkü Kur'ân onların lehçesiyle inmiştir. Onlar da dediklerini yaptılar. Nihayet sahifeleri mushaflar halinde istinsah etmelerinden sonra Osman o sahifeleri Hafsa'ya geri gönderdi ve herbir bölgeye istinsah ettikleri bir mushaf gönderdi ve bunun dışında Kur'ân diye yazılı ne kadar sahife ya da mushaf varsa yakılmasını emretti. Osman *Radıyallahu anh* bu işi ashab-ı kiram ile istişare ettikten sonra yapmıştı. Çünkü İbn Ebi Davud'un rivayetine göre[22] Ali *Radıyallahu anh*'dan şöyle demiştir: Allah'a yemin olsun ki, mushaflara yaptığını ancak bizden ileri gelenlerin görüşüne dayanarak yapmıştır. O şöyle dedi: Ben insanları tek bir mushaf etrafında toplamayı öngörüyorum. Böylelikle tefrika olmasın, görüş ayrılığı ortaya çıkmasın. Biz de: Senin bu görüşün çok isabetlidir, dedik.
Mus'ab b. Sad da[23] dedi ki: Ben Osman *Radıyallahu anh*'ın mushafların yakılmasını emrettiğinde insanların huzurunda pek kalabalık bir halde bulunduklarını da gördüm. Bu iş onların da beğenisini kazanmıştı. Ya da şöyle demiştir: Onlardan hiç kimse onun bu yaptığına karşı çıkmamıştı. İşte bu da mü'minlerin emiri Osman *Radıyallahu anh*'ın müslümanlar tarafından uygun görülen güzel işlerindendir. Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*'in halifesi Ebu Bekir *Radıyallahu anh*'ın toplama işini tamamlayıcı idi.
Onun toplaması ile Ebu Bekir *Radıyallahu anh*'ın toplaması arasındaki fark da şudur: Ebu Bekir *Radıyallahu anh* döneminde Kur'ân'ın toplanmasından maksat, Kur'ân-ı Kerim'in bütünüyle tek bir mushafta toplu olarak yazılıp kaydedilmesi idi. Böylelikle Kur'ân'dan herhangi bir şeyin kaybolmaması sağlanmak istenmiş, fakat insanların bir tek mushaf etrafında ittifak etmeleri için emir yoluna gidilmemişti. Zira onları tek bir mushaf etrafında toplanmaya mecbur etmeyi gerektirecek türden kıraatlerinde herhangi bir ihtilâf izi ortaya çıkmamıştı.
Osman *Radıyallahu anh* döneminde Kur'ân'ın toplanmasından maksat ise, Kur'ân-ı Kerim'in tamamının bir tek mushafta, bir arada toplu olarak kaydedilmesi ve bununla birlikte insanın onun etrafında birleşmeye mecbur edilmesi idi. Çünkü okuyuş farklılıkları dolayısıyla korkmayı gerektirecek etkenler ortaya çıkmaya başlamıştı.
Böyle bir toplamanın sonuçları daha sonra ortaya çıktı ve ümmetin biraraya gelmesi, söz birliklerinin sağlanması, aralarında kaynaşmanın başgöstermesi gibi müslümanlar lehine pek büyük menfaatler gerçekleşmişti. Diğer taraftan ümmetin dağılması, söz birliklerinin ayrılığa dönüşmesi, kin ve düşmanlığın yaygınlık kazanması gibi pek büyük bir kötülük de bertaraf edilmiş oluyordu. Kur'ân ilk hali üzre bugüne kadar devam etmiştir. Müslümanlar arasında bu hali üzerinde ittifak sağlanmış, aralarında tevatür yoluyla nakledilegelmiştir. Küçük büyükten onu böylece öğrenegelmiştir. Bozguncuların elleri ona bir değişiklik sokamamış, sapkınların hevâları onun herhangi bir bölümünü gizlemeye yetmemiştir. Göklerin, yerin ve âlemlerin Rabbi Allah'a hamdolsun.

Tefsir

Tefsir: Sözlükte "fesr" kökünden gelmekte olup, örtülü olan bir şeyin üstünü açmak demektir.

---

[21] Buhârî, Kur'ân'ın Faziletleri kitabı, hadis no: 4987.
[22] İbn Ebi Dâvûd "Kitabu'l-Mesâhif/ 22'de; Hatîb "el-Fasl li vusûli'l-Mudrek" de (2/954) rivayet etmiştir. Senedinde Muhammed ibn Âban el-Ca'fî vardır. İmam İbn Muîn hakkında "zayıf" demiştir. (Bkz. Cerh ve't-Ta'dil/er-Razi 7/20).
[23] İbn Ebi Dâvûd, Kitabu'l-Mesahif 16.

Terim olarak; Kur'ân-ı Kerim'in anlamlarını açıklamak demektir.
Tefsir öğrenmek, yüce Allah'ın şu buyruğu dolayısıyla vacip (farz)dır:
"(Bu) âyetlerini düşünsünler, tam akıl sahipleri öğüt alsınlar diye sana indirdiğimiz hayır ve bereketi bol bir kitaptır." (Sâd, 38/29)
"Onlar Kur'ân'ı iyiden iyiye düşünmezler mi? Yoksa kalpleri üzerinde kilitler mi var?" (Muhammed, 47/24)
Birinci âyetin delil olma şekli şudur: Yüce Allah bereketi bol bu Kur'ân'ı indirmekteki hikmetini açıklayarak bunun insanların âyetleri üzerinde iyice düşünmeleri ve bu âyetlerde bulunan öğütlerle öğüt almaları olduğunu belirtmektedir. Burada iyiden iyiye düşünmek ise anlamlarını kavrayabilmek için lafızları arasında durup düşünmektir. Eğer bu yapılmayacak olursa, Kur'ân'ın indirilişindeki hikmet gerçekleştirilmemiş ve Kur'ân hiçbir etkisi bulunmayan soyut lafızlara dönüşmüş olur.
Ayrıca anlamlarını anlayamadan Kur'ân-ı Kerim'de bulunan öğütlerden öğüt almaya imkân da yoktur.
İkinci âyetin delil olma yönüne gelince; yüce Allah Kur'ân üzerinde iyice düşünmeyen o kimseleri azarlamış ve bunun kalplerini kilitlemiş olup hayrın o kalplere ulaşmayışından ileri geldiğine işaret etmektedir.
İşte bu ümmetin geçmişi de, bu izlenmesi farz olan yolun izleyicileri idiler. Kur'ân'ın hem lafızlarını, hem manalarını öğreniyorlardı. Çünkü onlar bu yolla yüce Allah'ın gözettiği maksada uygun olarak Kur'ân ile amel etmek imkânını buluyorlardı. Çünkü anlamı bilinmeyen bir şey gereğince amel etmek imkânsız bir şeydir.
Ebu Abdurrahman es-Sülemî der ki: Bizlere Kur'ân'ı öğreten Osman b. Affan, Abdullah b. Mesud ve benzerlerinin anlattıklarına göre onlar, Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'den on âyet öğrendiler mi, o on âyette bulunan ilim ve ameli iyice öğrenmedikçe başkalarını öğrenmeye geçmezlerdi. Dediler ki: Böylelikle bizler hem Kur'ân'ı, hem ilmi, hem de ameli birarada öğrenmiş olduk.
Şeyhu'l-İslam İbn Teymiye dedi ki: Alışılagelmiş olan şu ki; bir topluluk tıp, aritmetik ve buna benzer herhangi bir ilim dalına dair bir kitabı okudukları vakit onun açıklanmasını da isterler. Kendilerini koruyacak, onunla kurtulacakları, mutlu olacakları, din ve dünyalarının kendisiyle ayakta kalabileceği Allah'ın kitabı için aynı tutumu nasıl izlemesinler?
İlim ehline düşen görev, yazmak ya da karşılıklı konuşmak yollarıyla bu kitabı insanlara gereği gibi açıklamaktır. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmaktadır:
"Hani Allah kendilerine kitap verilenlerden: 'Onu muhakkak insanlara açıklayıp anlatacaksınız ve onu gizlemeyeceksiniz' diye söz almıştı?" (Âl-i İmran, 3/187)
Kitabın insanlara açıklanması ise, onun hem lafızlarının, hem anlamlarının açıklanmasını kapsar. Buna göre Kur'ân'ı tefsir etmek, yüce Allah'ın ilim ehlinden açıklamaları üzere söz aldığı hususlar arasında yer alır.
Tefsir öğrenmekten maksat ise, öğülmeye değer amaçlara ve pek değerli sebeplere ulaşabilmektir. Bu ise Kur'ân'ın haberlerini tasdik etmek, onlardan yararlanmak, hükümlerini yüce Allah'a basiret üzere ibadet edilebilmesi için, Allah'ın murad ettiği şekliyle uygulamaktır.

Kur'ân Tefsiri Hususunda Müslümanın Görevi

Kur'ân tefsiri hususunda müslümana düşen görev, Kur'ân'ı tefsir ederken yüce Allah adına tercümanlık yaptığının şuurunda olmasıdır. O, bu söyledikleriyle Allah'ın kelâmından neyi murad ettiğine dair şahitlik etmektedir. Böylelikle bu şahidliğin ne kadar büyük olduğunu iyice idrâk etmeli ve yüce Allah hakkında bilgisizce söz söylemekten korkmalıdır. Çünkü o takdirde Allah'ın haram kıldığı bir iş işlemiş ve bu sebeple kıyamet gününde de cezalandırılması sözkonusu olur. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:
"De ki: 'Rabbin ancak hayasızlıkları, onların açık olanını, gizli olanını, bununla beraber günahı, haksız isyanı Allah'a -hakkında asla bir delil indirmediği- herhangi bir şeyi ortak koşmanızı ve Allah'a bilmediğiniz şeyleri isnad etmenizi haram kılmıştır.'" (el-A'raf, 7/33)
Bir başka yerde de şöyle buyurmaktadır:
"Kıyamet gününde Allah'a yalan söyleyenleri yüzleri kararmış görürsün. Büyüklük taslayanlara cehennemde yer mi yok?" (ez-Zümer, 39/60)

Kur'ân Tefsirinin Kaynakları

Kur'ân tefsirinde aşağıdaki kaynaklara başvurulur:
A- Yüce Allah'ın kelamı. Çünkü Kur'ân, Kur'ân ile tefsir edilir. Zira onu indiren Allah'tır ve Kur'ân ile neyi murad ettiğini en iyi o bilir.
Buna dair bazı örnekler:
1. Yüce Allah: *"Haberiniz olsun ki, Allah'ın velilerine hiçbir korku yoktur. Onlar kederlenecek de değillerdir."* (Yunus, 10/62) buyruğunda "Allah'ın velileri"ni bundan sonraki âyet-i kerimede: *"Onlar iman edip takvalı davrananlardır"* diye açıklamaktadır.
2. Yüce Allah'ın: *"Târık'ın ne olduğunu ne bildirdi sana?"* (et-Târık, 86/2) buyruğunda geçen "Târık" lafzını yüce Allah bir sonraki âyet-i kerimede: *"O, delip geçen yıldızdır"* diye açıklamaktadır.

3. Yüce Allah: *"Bundan sonra da yeri yayıp döşedi."* (en-Nâziat, 79/30) buyruğunda geçen "yayıp döşedi" (anlamı verilen) lafzını bundan sonra gelen şu iki âyette şöylece tefsir etmektedir:
"Ondan suyunu ve otlağını çıkardı. Dağları ise sapasağlam dikti." (en-Naziat, 79/31-32)
B- Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*'in sözleri. Kur'ân-ı Kerim sünnet ile de tefsir edilir. Çünkü Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* yüce Allah'tan vahyi tebliğ edendir. Dolayısıyla yüce Allah'ın kelamıyla neyi murad ettiğini insanlar arasında en iyi bilen odur.
Buna dair pekçok örnekten birkaçını verelim:
1. Yüce Allah'ın: *"İhsanda bulunanlara daha güzeli ve daha da fazlası vardır."* (Yunus, 10/56) buyruğundaki *"daha da fazlası vardır"* ifadesini, "yüce Allah'ın yüzüne bakmak" diye tefsir etmiştir. İbn Cerir ve İbn Ebi Hatim bunu Ebu Musa[24] ve Ubeyy b. Ka'b'ın[25] rivayet ettikleri hadislerinden açıkça zikreder gibi aynı zamanda İbn Cerir bunu Ka'b b. Ucre[26] yoluyla da rivayet etmiştir. Sahih-i Muslim'de[27] de Suheyb b. Sinan'dan, onun Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'den naklettiği hadise göre Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur*: "...Yüce Allah hicabı (perdeyi) açacak. Onlara aziz ve celil olan Rablerine bakmaktan daha çok sevecekleri hiçbir şey verilmemiştir."* Daha sonra şu: *"İhsanda bulunanlara daha güzeli ve daha da fazlası vardır"* âyetini okudu.
2. Yüce Allah'ın: *"Siz de onlara karşı gücünüz yettiği kadar kuvvet ve bağlanıp beslenen atlar hazırlayın."* (el-Enfal, 80/60) buyruğundaki "kuvvet" lafzını Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* ok atmak diye açıklamıştır. Bunu Muslim[28] ve başkaları Ukbe b. Âmir *Radıyallahu anh* yoluyla rivayet edilen hadiste zikretmişlerdir.
C- Ashab *Radıyallahu anhum*'un -özellikle de aralarında tefsiri bilen ve ona itina göstermiş olanların- sözleriyle tefsir etmek. Çünkü Kur'ân-ı Kerim hem onların dilleri ile hem onların dönemlerinde inmiştir. Ayrıca onlar peygamberlerden sonra hakkı talep etmek bakımından insanlar arasında en samimi, hevâlardan en çok kurtulabilmiş olanları, kişi ile doğruyu elde etme başarısı arasında engel teşkil eden muhalif davranışlardan en temiz olanlarıdır.
Bunun oldukça çok sayılacak örnekleri vardır. Bunlardan bir örnek olarak yüce Allah'ın şu buyruğunu zikredelim:
"Eğer hasta olur veya yolculukta iseniz yahut herhangi biriniz ayak yolundan gelirse ya da kadınlara dokunur da su bulamazsanız..." (en-Nisâ, 4/43) ve (el-Mâide, 5/6) buyruğunda geçen "kadınlara dokunma"yı İbn Abbas'ın cimâ' diye tefsir ettiği sahih olarak rivayet edilmiştir.[29]
D- Ashab-ı Kiram *Radıyallahu anh*'dan tefsir öğrenmeye itina ve gayret göstermiş tabiînin sözleriyle tefsir etmek. Çünkü tabiîn ashab-ı kiramdan sonra insanların en hayırlıları, onlardan sonra hevâdan en uzak kalabilenleridir. Arap dili onların döneminde fazla değişikliğe uğramamıştır. Bundan dolayı Kur'ân-ı Kerim'i anlamak bakımından kendilerinden sonra gelenlere nisbetle doğruyu bulma ihtimalleri daha ileri idi.
Şeyhu'l-İslam İbn Teymiye dedi ki[30]: Tabiîn herhangi bir husus üzerinde ittifak edecek olurlarsa onun delil teşkil edeceğinde şüphe edilmemektedir. Eğer anlaşmazlığa düşmüşlerse onların birilerinin sözü diğerine karşı ve kendilerinden sonra gelenlere karşı delil teşkil etmez. Bu hususta Kur'ân diline yahut sünnete ya da genel olarak arap diline yahut bu hususta ashabın söylediklerine başvurulur.[31]
Yine İbn Teymiye şunları söylemektedir: Kim ashabın ve tabiînin görüşlerini ve tefsirlerini bırakarak buna muhalif olan açıklamalara yönelirse, bu kimse bu hususta hata eden birisi olur. Hatta bid'atçi birisi olur. İsterse hatası kendisine bağışlanmış müctehid birisi olsun. Daha sonra onların sözlerine muhalefet edip, Kur'ân'ı onların etmedikleri bir şekilde tefsir eden kimse, delil bakımından da, delilin medlûlu bakımından da aynı zamanda hata etmiştir, der.
E- İfadelerin siyâkına (akışına) göre kelimelerin gerektirdiği şer'î ve lugavî manalara göre tefsir etmek. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmaktadır:
"Muhakkak biz sana kitabı Allah'ın sana gösterdiği şekilde insanlar arasında hükmetmen için hak olarak indirdik." (en-Nisâ, 4/105)
"Muhakkak biz onu anlayıp düşünesiniz diye arapça bir Kur'ân olarak indirdik." (Yusuf, 12/2)
"Biz gönderdiğimiz herbir peygamberi -kendilerine apaçık anlatsın diye- ancak kendi kavminin diliyle gönderdik." (İbrahim, 14/4)
Eğer şer'i anlam ile sözlük anlamı arasında farklılık sözkonusu olursa, şer'i anlamın gerektirdiği ne ise o kabul edilir. Çünkü Kur'ân-ı Kerim dile açıklık getirmek için değil, şeriatı açıklamak için inmiştir. Ancak sözlük anlamının tercih edilmesini gerektiren bir delil bulunursa, o vakit o anlam kabul edilir.

---

[24] İbn Ebi Hatim tefsirinde (2/1945) Lalekâî Usûlu i'tikad da (2/31458) rivayet etmiştir.
[25] Taberî tefsirinde (15/69), hadis no: 17633 Lalekâî Usûlu'l-İ'tikad 2. cild 3/456.
[26] Taberî tefsirinde (15/68) hadis no: 17 Lalekâî Usûlu'l-İ'tikad 2. cild 3/456-457.
[27] Muslim, İman Kitabı, 80. Bâb, hadis no: 449.
[28] Muslim, İmare Kitabı, 52. Bâb, hadis no: 4946. Tirmizî, Kur'ân'ın Tefsiri Kitabı, hadis no: 3083. Ebû Dâvûd, Cihad Kitabı, hadis no: 25 14. İbn Mâce, Cihad Kitabı, hadis no: 2813.
[29] Abdurrezzak, Musannef, 1/134 İbn Ebi Şeybe, Musanef 1/192.
[30] Mecmûu'l-Fetâvâ
[31] Mecmûu'l-Fetâvâ.

İki anlamın farklılık gösterip şer'î anlamın öncelikle: alınmasına örnek; yüce Allah'ın münafıklar ile ilgili olarak: *"Onlardan ölen hiçbir kimsenin namazını asla kılma!"* (et-Tevbe, 9/84) buyruğudur. Sözlükte "salat (namaz)" dua demektir. Burada ise şer'î anlamıyla ölünün üzerinde özel bir şekilde dua etmek üzere ayakta durmak demektir. Bu durumda şer'î anlama öncelik tanınır. Çünkü bu sözü söyleyenin muhataba yönelttiği bu tabirden bilinen ve kastedilen anlam budur. Mutlak olarak onlara dua edilmesinin yasaklığı ise, bir başka delilden çıkartılmaktadır.
Şer'î ve sözlük anlamları farklı olmakla birlikte delile dayanılarak sözlük anlamının tercih edilmesine örnek de yüce Allah'ın şu buyruğudur:
"Mallarından bir sadaka al ki; bununla kendilerini temizleyip, arındırmış olasın. Onlara dua da et." (et-Tevbe, 9/103)
Burada sözü geçen salât (dua)'dan kasıt, Muslim'in[32] Abdullah b. Ebi Evfâ'dan rivayet ettiği şu hadis gereğince dua. Abdullah b. Ebi Evfa dedi ki: Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'e herhangi bir kavmin sadakası (zekâtı) getirilecek olursa onlara dua ederdi. Babam ona zekâtını getirdi, bunun üzerine: *"Allah'ım, Ebu Evfa ailesine salât eyle (rahmet buyur)"* diye dua etti.
Hem şer'i, hem sözlük anlamlarının uyum arzettiği buyruklara örnekler pek çoktur. Sema, arz, sıdk, yalan, taş, insan gibi.

Me'sûr (Rivâyet Yoluyla) Tefsirde Görülen Ayrılıklar

Me'sûr (rivâyet yoluyla) tefsirde görülen ayrılıklar üç türlüdür:
1. Sadece lafızda farklılık olmakla birlikte anlamın bir olması. Bu ayrılığın âyetin anlamına herhangi bir etkisi yoktur. Mesela yüce Allah'ın: *"Rabbim şunları hükmetti. Kendisinden başkasına ibadet etmeyin..."* (el-İsra, 17/23) buyruğu hakkında İbn Abbas (hükmetti anlamını verdiğimiz) "kadâ" lafzını "emretti" diye açıklamıştır. Mücahid "tavsiye etti" er-Rabi b. Enes "vacip kıldı" diye açıklamışlardır. Bu tefsirlerin anlamı bir ya da birbirine yakındır. Bundan dolayı bu tür açıklama farklılıklarının âyetin anlamında herhangi bir etkisi olmaz.
2. Hem lafız, hem anlamın farklılığı ile birlikte aralarında çelişki olmadığından ötürü âyetin her iki anlama gelme ihtimalinin bulunması. Bu durumda âyet her iki anlama göre ele alınır ve bu iki anlama göre tefsir edilir. Böyle bir ayrılık; her bir görüşün âyet-i kerimenin ifade ettiği anlamı örneklendirmek ya da çeşitlerinden birisine işaret etmek için dile getirilmiş olduğu kabul edilerek telif edilir.
Buna örnek yüce Allah'ın şu buyruğudur:
"Sen onlara kendisine âyetlerimizi verdiğimiz halde onlardan sıyrılıp çıkmış, derken şeytanın kendisine uydurduğu ve sonunda azgınlardan olmuş kimsenin haberini oku. Eğer biz dileseydik onu bunlar sebebiyle yükseltirdik. Fakat o, yere mıhlandı ve hevâsına uydu." (el-Araf, 7/175-176)
İbn Mesud dedi ki: Sözü edilen kişi İsrailoğullarından bir adamdır. İbn Abbas'tan gelen rivayete göre bu Yemenlilerden bir adam imiş. Bir görüşe göre de Belkâlılardan bir kişi imiş.
Bu görüşler, âyet bunların hepsini anlatma ihtimalindedir, diye telif edilebilir. Çünkü herhangi bir çelişki olmaksızın hepsi ihtimal dahilindedir. Bu durumda sözkonusu edilmiş herbir görüş, bir örneklendirme olmak üzere dile getirilmiştir.
Bir başka örnek de yüce Allah'ın: *"Ve dolu dolu kadehler de vardır."* (en-Nebe, 78/34) buyruğudur. İbn Abbas dedi ki: "Dihâka: dolu dolu" demektir. Mücahid peşpeşe, ardı arkasına diye, İkrime ise: Saf ve katıksız, diye açıklamışlardır.
Bu görüşler arasında bir aykırılık yoktur. Âyetin bütün bu anlamlara gelme ihtimali vardır. Dolayısıyla âyet bütün bu anlamlara göre yorumlanır ve herbir görüş anlamın bir türünü açıklamak için ortaya konulmuş olur.
3. Lafız ve mana farklı olmakla birlikte âyetin aynı anda -aralarındaki çelişki dolayısıyla- her iki anlama gelme ihtimalinin bulunmaması. Bu durumda âyet ya siyâkın (ifade akışının) yahutta başka bir hususun delâleti ile ikisinden daha çok tercih edilenine göre yorumlanır.
Buna örnek yüce Allah'ın şu buyruğudur:
"O size ancak ölüyü, kanı, domuz etini, bir de Allah'tan başkasının adı anılarak boğazlanmış olanları haram kıldı. Kim çaresiz kalırsa saldırmamak ve haddi aşmamak şartıyla (yiyebilir). Şüphesiz Allah çok mağfiret edendir, çok merhametlidir." (en-Nahl, 16/115)
İbn Abbas dedi ki: "Meyte (ölü)" hakkında saldırmamak ve ondan yemesi halinde haddi aşmamak diye açıklamıştır. Bir diğer açıklamaya göre; o imama karşı çıkmaksızın ve yolculuğunda isyankâr olmaksızın (bu şartla) zaruret miktarı yiyebilir, demişlerdir.
Tercih edilen açıklama birincisidir. Çünkü âyet-i kerimede ikincisine delil teşkil edecek bir taraf yoktur. Diğer taraftan sözü edilenlerin helal kılınmasından maksat, zaruretin bertaraf edilmesidir. Bu da imama karşı çıkmak halinde de, haram yolculuk halinde de, başka hallerde de sözkonusu olabilir.
Bir diğer örnek:

---

[32] Buhârî, Meğâzî Kitabı, 36. Bâb, hadis no: 4166; Muslim Zekât Kitabı, 54. Bâb, hadis no: 2496.

"Kendilerine mehir tayin etmiş olduğunuz hanımları onlara dokunmadan önce boşarsanız tayin ettiğinizin yarısını (onlara) verin. Ancak kendileri veya nikâh akdini elinde bulunduran kimsenin bağışlama hali müstesnâ." (el-Bakara, 2/237)
Ali b. Ebi Talib *Radıyallahu anh* nikâh akdini elinde bulunduran kimsenin koca olduğunu, İbn Abbas da veli olduğunu söylemiştir. Tercih edilen görüş ise birincisidir. Çünkü mana ona delâlet etmektedir. Ayrıca bu hususta Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'den bir hadis rivayet edilmiş bulunmaktadır.

Kur'ân'ın Tercümesi

Sözlükte tercüme hepsi beyan ve açıklama anlamı çerçevesinde değişik manalar hakkında kullanılır.
Terim olarak, bir sözü başka bir dille ifade etmektir.
Kur'ân tercümesi: Başka bir dille Kur'ân'ın anlamını ifade etmek, demektir.
Kur'ân tercümesi iki türlüdür: Birincisi harfî tercüme olup, herbir kelimenin diğer dildeki karşılığının konulması ile olur.
İkincisi ise anlam veya tefsir tercümesi. Bu da sözlerin anlamının, lafızlara ve sıraya riayet etmeden bir başka dil ile ifade edilmesi demektir.
Meselâ, yüce Allah'ın: *"Muhakkak biz onu akıl edip anlayasınız diye arapça bir Kur'ân kıldık."* (ez-Zuhruf, 43/3) âyeti harfî olarak tercüme edilmek istenirse, bu âyetin herbir kelimesinin karşılığı Kur'ân'daki sırası ile birer kelime konularak yapılır.
Mana yoluyla tercüme ise, âyetin ihtiva ettiği mananın tamamının tercüme edilmekle birlikte, herbir kelimenin anlamı ve sırasının gözönünde bulundurulmamasıdır. Böyle bir tercüme toplu anlamıyla yapılan tefsire yakın bir muhtevaya sahiptir.

Kur'ân Tercümesinin Hükmü

Kur'ân-ı Kerim'in harfî tercümesi çoğu ilim adamına göre imkânsız bir şeydir. Çünkü bu tür tercümede gerçekleşmesine imkân bulunmayan birtakım şartlar aranır. Sözkonusu şartlar şunlardır:
a- Kur'ân'ın tercüme edileceği dilde kendisinden tercüme edildiği dilin karşılığında harfiyyen kelimelerin varlığı.
b- Tercüme edilecek dilde kendisinden tercüme yapılan dil olan Arapçaya benzer edatların manalarını karşılayacak edatların varlığı.
c- Kendisinden tercüme edilen dil ile tercüme yapılacak dilin kelime sıralanışı itibariyle cümle, sıfat ve izafetlerde benzerlik arzetmesi.
Kimi ilim adamının görüşüne göre harfî tercümenin, bir âyetin bir bölümünde ya da ona benzer buyruklarda tahakkuku mümkündür. Fakat bu kadarında bile tahakkuku mümkün ise yine haramdır. Çünkü anlamın tamamını ifade etmesine imkân olmadığı gibi, Arapça ve herşeyi beyan eden Kur'ân'ın ruhlara yaptığı tesiri yapmasına da imkân yoktur. Ayrıca böyle bir tercümeyi gerektiren bir zorunluluk da bulunmamaktadır. Çünkü mana yoluyla tercüme ona ihtiyaç bırakmamaktadır.
Buna göre harfî tercüme, fiilen bazı kelimelerde mümkün olsa bile, şer'an kabul edilmemiştir. Ancak özel bir kelime, terkibin tamamı tercüme edilmeksizin muhatabın anlaması için muhatabın dili ile tercüme edilmesi hali müstesnâdır. Bunda bir sakınca olmaz.
Mana yoluyla Kur'ân'ın tercümesi ise, esas itibariyle caizdir. Çünkü bunda bir sakınca yoktur. Hatta arapça konuşmayan kimselere Kur'ân ve İslâmın ulaştırılmasına araç olacaksa vacip dahi olabilir. Çünkü bunların ulaştırılıp, tebliğ edilmesi vaciptir. Kendisi olmadan vacibin yerine getirilmesi mümkün olmayan herbir iş de vaciptir.
Fakat bunun caiz olabilmesi için bazı şartlar aranır:
1. Bu tercüme, Kur'ân'a ihtiyaç duyulmayacak şekilde alternatif haline sokulmamalıdır. Buna göre bu tercümenin yanıbaşında Kur'ân'ın arapça olarak yazılması da gerekir. Böylelikle bu tercüme Kur'ân'a tefsir gibi olur.
2. Tercümeyi yapan kimsenin her iki dildeki lafızların medlûlleri ve anlatım bağlamında neleri gerektirdiğini bilen kimse olması.
3. Kur'ân-ı Kerim'deki şer'î lafızların anlamını bilen bir kişi olması.
Kur'ân-ı Kerim tercümesi ancak bu hususta kendisine güven duyulan bir kişi tarafından yapılmışsa kabul olunur. Bu tercümeyi yapacak kimsenin dininde istikamet sahibi bir müslüman olması gerekir.

Ashab-ı Kiram'dan Tefsir Yapmakla Meşhur Olanlar

Tefsir ile ün kazanmış pekçok sahabi vardır. Suyutî bunlar arasında dört halife olan Ebu Bekir, Ömer, Osman ve Ali *Radıyallahu anhum*'u zikretmekle birlikte, ilk üçünden gelmiş tefsir rivayetleri çok değildir. Çünkü onlar halifelik görevi ile meşgul olmuşlardı. Ayrıca tefsiri bilenlerin çokluğu dolayısıyla bu hususta onlardan nakilde bulunmaya ihtiyaç da azdır.

Yine ashab-ı kiram arasında tefsir ile ün kazanmış olanlardan Abdullah b. Mesud ile Abdullah b. Abbas da vardır. Bu iki sahabi ile birlikte Ali b. Ebi Talib'in hayat tercümesini verelim:

1. Ali b. Ebi Talib

Rasûlullah'ın *Sallallahu aleyhi vesellem*'in amcasının oğlu, kızı Fatıma'nın eşidir. Allah ondan ve eşinden razı olsun. Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'in yakın akrabaları arasında ilk iman eden odur. O bu ismiyle ün kazanmıştır. Künyesi Ebu'l-Hasen ile Ebu Turab'dır.
Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* peygamber olarak görevlendirilmeden önce dünyaya gelmiş, Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'in himayesinde büyümüştür. Onunla birlikte bütün gazalara katılmıştır. Pek çoğunda sancağı o taşımıştır. Sadece Tebûk Gazvesine katılmamıştır. Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* onu aile halkına bakmakla görevlendirmiş ve ona şöyle demişti: *"Sen Harun'un, Musa'ya konumu ne ise bana göre o konumda olmaya razı değil misin? Şu kadar var ki benden sonra peygamber gelmeyecektir."*[33]
Ali *Radıyallahu anh* hakkında nakledilen menkıbe ve faziletler kadar başkası hakkında nakledilmiş değildir. Onun sebebiyle iki kesim helâk olmuştur. Ona düşmanlık yapan ve menkıbelerini gizlemeye çalışan Nâsîbiler ile iddia ettikleri sevgilerinde mübalağa eden ve kendisinin ihtiyaç duymayacağı hatta düşünüldüğü takdirde ona bir çeşit hakaret sayılabilecek menkıbeler uydurmuş olan Râfızîler ve şiiler.
Ali *Radıyallahu anh* ilim ve nezahet ile birlikte kahramanlık ve zekâ ile ün kazanmıştır. Öyle ki mü'minlerin emiri Ömer b. el-Hattab *Radıyallahu anh,* Ebu'l-Hasen'in bulunmadığı bir problem ile karşı karşıya kalmaktan Allah'a sığınırdı. Nahivcilerin kullandıkları mesellerden "Bu öyle bir problem ki, onu çözmek için Ebu'l-Hasen yok!" diye bir söz dahi meşhurdur.
Ali'den rivayet edildiğine göre o şöyle dermiş: "Yüce Allah'ın kitabına dair bana soru sorunuz, bana soru sorunuz. Allah'a yemin ederim ki gece mi gündüz mü indiğini bilmediğim bir âyet dahi yoktur."
İbn Abbas *Radıyallahu anh* dedi ki: Sağlam bir kimse bize Ali'den bir rivayet nakledecek olursa, onun rivayetine hiçbir şeyi denk kabul etmeyiz. Yine ondan şöyle dediği rivayet edilmiştir. Ben Kur'ân'ın tefsiri ile ilgili ne öğrendimse Ali b. Ebi Talib'den öğrendim.
Ömer *Radıyallahu anh*'ın aralarından halifeyi tayin etmek üzere adam gösterdiği şura üyelerinden birisiydi. Abdurrahman b. Avf halifeliği ona teklif etti. Fakat o birtakım şartlar olmadan kabul etmeyeceğini söyledi. O da bu şartların bazılarını kabul etmedi. Daha sonra Osman'a bey'at etti, Ali ve diğer insanlar da ona bey'at ettiler. Osman *Radıyallahu anh*'dan sonra halifelik için ona bey'at edildi ve nihayet Kûfe'de Hicri 17 Ramazan 40 gecesi şehid edildi. Allah ondan razı olsun.

2. Abdullah b. Mesud

Tam adı Abdullah b. Mesud b. Gâfil el-Iclî'dir. Annesinin adı Um Abd'dır. Bazen ona da nisbet edildiği olurdu. -Çünkü babası cahiliye döneminde ölmüştü. Annesi ise İslâmın gelişine yetişmiş ve müslüman olmuştu.-
İslâma ilk girenlerdendi. (Biri Habeşistan'a, diğeri Medine'ye) iki hicreti yapmış, Bedir ve daha sonraki gazalarda da hazır bulunmuştur.
Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'den Kur'ân'ın yetmiş küsur suresini bizzat öğrenmiş ve Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* kendisine İslâmın ilk dönemlerinde *"Şüphesiz ki sen öğretilmiş bir delikanlısın"*[34] demiştir. Yine Rashulullah *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: *"Her kim Kur'ân'ı indirildiği tazeliği ile okumayı arzu ederse o, Um Abd'in oğlunun kıraati gibi okusun."*[35]
Sahih-i Buhârî'deki[36] bir rivayete göre İbn Mesud *Radıyallahu anh* şöyle demiştir: "Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*'in ashabı da biliyor ki, ben aralarında Allah'ın kitabını en iyi bilenlerden birisiyim." Yine o şöyle demiştir: "Kendisinden başka hiçbir ilah olmayan Allah adına yemin ederim ki, Allah'ın kitabından indirilmiş bütün surelerin ben nerede indirildiklerini biliyorum. Allah'ın kitabından her ne âyet indirilmişse şüphesiz ben onun kimin hakkında indirildiğini de biliyorum. Bir kimsenin Allah'ın kitabını benden daha iyi bildiğini ve develerin onun yanına beni götürebileceğini bilirsem, şüphesiz deveye biner onun yanına giderim."
İbn Mesud *Radıyallahu anh*, Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'e hizmet edenlerden birisi idi. O Peygamberimizin nalınlarını, abdest suyunu ve yastığını korumakla görevli idi. Öyle ki Ebu Musa el-Eş'arî şöyle demiştir: Ben ve kardeşim Yemen'den geldik. Uzunca bir süre kaldığımız halde Abdullah b. Mesud'un Peygamberin ehli beytinden birisi olduğunu zannediyorduk. Çünkü onun da, annesinin de Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'in huzuruna girip çıktıklarını görüyorduk.[37]

---

[33] Buhârî, Meğâzî Kitabı, hadis no: 4416; Muslim, Sahabinin Faziletleri Kitabı, hadis no: 6218.
[34] Ahmed (1/379).
[35] İbn Mâce 128.
[36] Buhârî, Kur'ân'ın Faziletleri Kitabı, 8. Bâb, hadis no: 5000.
[37] Buhârî, Nebi'nin Ashabının Faziletleri Kitabı, hadis no: 3763; Muslim, Sahabilerin Faziletleri Kitabı, hadis no: 2460.

Ayrıca Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'in yanında çokça bulunmasından ötürü Ondan ve Onun tutum ve davranışlarından etkilenmişti. O kadar ki, Huzeyfe onun hakkında şöyle demişti: Ben davranışları, hareketleri, yol gösterişi peygambere Um Abd'in oğlundan daha çok benzeyen bir kimse bilmiyorum.[38]
Ömer b. el-Hattab onu Kûfe'ye, Kûfelilere dinlerini öğretmek üzere göndermiş, Ammar'ı da emir olarak görevlendirmiş ve şöyle demişti: Her ikisi de Muhammed *Sallallahu aleyhi vesellem*'in ashabının en değerlilerindendir. Siz bu ikisine uyun. Daha sonra Osman onu Kûfe'ye vali tayin etmiş, arkasından onu görevinden alarak Medine'ye geri dönmesini emretmişti.
Abdullah b. Mesud Medine'de otuziki yılında vefat etti ve Baki'de defnedildi. O sırada yetmiş küsur yaşında idi.

3. Abdullah b. Abbas

Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*'in amcası oğlu olup, hicretten üç yıl önce dünyaya gelmiştir. Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'in yanında büyümüştür. Çünkü hem onun amcasının oğlu idi, hem de teyzesi Meymûne Peygamberimizin hanımlarındandı. Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* onu bağrına basmış ve: Allah'ım, ona hikmeti öğret! Bir rivayette:[39] Kitabı öğret, diye dua etmiştir.
Peygamberimize abdest suyunu hazırlaması üzerine de; Allah'ım sen onu dinde fakih kıl. (Ona dinin inceliklerini öğret), diye dua etmiştir.[40]
İşte bu mübarek dua sebebiyle o tefsir ve fıkıhın yayılmasında etkili, bu ümmetin pek büyük bir ilim adamı haline gelmişti. Çünkü yüce Allah onu ilme tutku ile bağlanmaya, ilim tahsili için gayret göstermeye, onu öğrenmek ve öğretmek için de sabır göstermeye muvaffak kılmıştır. O bu yolla pek üstün bir mertebeye ulaşmış oldu. O kadar ki, mü'minlerin emiri Ömer b. el-Hattab onu meclislerine çağırır, onun görüşünü kabul ederdi. Muhacirler: İbn Abbas'ı çağırdığın gibi niçin bizim çocuklarımızı çağırmıyorsun? deyince, onlara şöyle dedi: Bu olgun ve yaşlıların gencidir. Onun çok soru soran bir dili, iyice kavrayan, akleden bir kalbi vardır. Daha sonra onları bir gün huzuruna davet etti. Onlara kendisinin farkında olduğu hususları göstermek amacıyla İbn Abbas'ı da beraberlerinde oturmak üzere çağırdı. Ömer *Radıyallahu anh* yüce Allah'ın: *"Allah'ın yardımı ve fetih geldiğinde..."* (en-Nas, 110/1) suresi hakkındaki görüşünüz nedir, diye sordu. Kimileri: Yüce Allah bize Mekke'yi fethetmeyi nasip ederse kendisine hamdedip, ondan mağfiret dilememizi emretti, dedi, kimileri de sustu. Bu sefer Ömer, İbn Abbas'a: Sen de böyle mi diyorsun? diye sordu. İbn Abbas: Hayır dedi. Ömer: Peki ne diyorsun? diye sorunca, İbn Abbas şu cevabı verdi: Burada sözkonusu olan Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*'in ecelidir. Yüce Allah ona Allah'ın yardımı ve Mekke'nin fethi demek olan fetih geldiği takdirde bu senin ecelinin alametidir, diye bildirdi. Bunun üzerine sen de hamdiyle Rabbini tesbih et ve ondan mağfiret dile! Çünkü o tevbeleri çokça kabul edendir, diye açıkladı. Ömer dedi ki: Benim de ona dair bildiklerim, senin bildiklerinden farklı değildir.
İbn Mesud *Radıyallahu anh* dedi ki: İbn Abbas Kur'ân'ın ne güzel bir tercümanıdır! Eğer o bizim yaşlarımıza erişirse bizden kimse onunla boy ölçüşemez. Bununla birlikte İbn Abbas, Abdullah b. Mesud'dan sonra otuzaltı yıl daha yaşadı. Ondan sonra elde ettiği ilim hakkında acaba ne düşünülür?
İbn Ömer bir âyet hakkında kendisine soru soran birisine: İbn Abbas'a git ona sor. Çünkü o hayatta kalanlar arasında Muhammed *Sallallahu aleyhi vesellem*'e indirilenleri en iyi bilen kimsedir, demişti.
Ata dedi ki: Fıkhı itibariyle üstün, haşyet itibariyle büyük, İbn Abbas meclisiyle boy ölçüşebilecek bir meclis göremedim. Fıkıh öğrenmek isteyenler onun yanında, Kur'ân öğrenmek isteyenler onun yanında, şiir öğrenmek isteyenler onun yanında idi. Onların hepsine oldukça geniş bir vadiden bilgiler sunuyordu.
Ebu Vâil dedi ki: İbn Abbas hac mevsiminde emir olduğu sırada (Osman *Radıyallahu anh* tarafından hac emiri olarak görevlendirilmişti) Nur suresini okumaya başladı. Bir taraftan okuyor, diğer taraftan tefsir ediyordu. Kendi kendime şöyle demeye başladım: Ben bu adamın sözleri gibi bir söz duymadım, böyle birisini görmedim. Eğer bunu İranlılar, Bizanslılar, Türkler dinleyecek olsalar hiç şüphesiz müslüman olurlardı.
Osman *Radıyallahu anh* otuzbeş yılında hac emiri, Ali *Radıyallahu anh* da onu Basra valisi olarak görevlendirmişti. Ali *Radıyallahu anh* öldürülünce Hicaz'a gitti, Mekke'de ikamet etti. Sonra oradan çıkıp Taif'e gitti. Taif'te altmışsekiz hicri yılında, yetmişbir yaşında vefat etti.

Tabiînden Müfessir Olarak Ün Kazananlar

Tabiînden tefsir bilgileriyle meşhur olmuş pekçok kimse vardır. Bunların bir kısmı:
A- Mekkelilerden: Bunlar İbn Abbas'a tabi olanlardı. Mücahid, İkrime ve Ata b. Ebi Rebâh bunlardandır.
B- Medinelilerden: Bunlar Ubey b. Ka'b'a tabi olanlardı. Zeyd b. Eslem, Ebu'l-Âliye, Muhammed b. Ka'b el-Kurazî gibi.
C- Kûfelilerden: Bunlar da İbn Mesud'a tabi olanlardı. Katade, Alkame ve Şâbî gibi.

---

[38] Buhârî, Nebi'nin Ashabının Faziletleri Kitabı, hadis no: 2762.
[39] Buhârî, Nebi'nin Ashabının Fazileteri Kitabı, hadis no: 3756.
[40] Buhârî, Abdest Kitabı, hadis no:143.

Bunlardan iki kişinin, Mücahid ile Katade'nin kısa biyografilerini verelim:

1. Mücâhid:

Adı Mücâhid b. Cebr el-Mekkî'dir. Mahzum oğullarından es-Saib b. Ebi's-Saib'in azadlısıdır. Hicretin 21. yılında dünyaya geldi. Kur'ân tefsirini İbn Abbas *Radıyallahu anh*'dan öğrendi. İbn İshak ondan şöyle dediğini rivayet etmektedir: Ben mushafı Fatiha'dan sonuna kadar İbn Abbas'a üç defa arzettim. Herbir âyet başında onu durduruyor ve ona âyet hakkında soru soruyordum.
Süfyan es-Sevrî şöyle derdi: Sana tefsir rivayeti Mücahid'den diye ulaştığı takdirde o sana yeter.
Şafii ve Buhârî onun tefsirlerine itimat etmiştir. Buhârî, Sahih'inde ondan çokça nakilde bulunur.
Zehebî onun tercemesinin sonlarında şunları söylemektedir: Mücahid'in imamlığı ve onun söylediklerinin delil oluşu üzerinde ümmet icmâ etmiştir. Mekke'de 104 yılında 83 yaşında secde halinde iken vefat etti.

2. Katâde:

Adı Katade b. Deâme es-Sedûsî olup Basralıdır. 61 yılında anadan doğma kör olarak dünyaya geldi. İlim talebi hususunda büyük bir gayret gösterdi. Güçlü bir hafızası vardı. Öyle ki o, kendisi hakkında şöyle demiştir: Bana hadis nakleden hiçbir kimseye: Benim için bir daha tekrarlar mısın asla demedim. Kulaklarım neyi duyduysa mutlaka kalbim de onu bellemiştir.
İmam Ahmed onu sözkonusu etmiş ve uzun uzadıya anlatmıştır. Onun ilmini, fıkhını, tefsir ile ilgili farklı görüşlere dair bilgisini yayıp durmuş, onu hafız ve fakîh diye nitelendirmiş ve şöyle demiştir: Onun önüne geçecek bir kimse bulabilmek ihtimali çok azdır. Onun gibi bir kişi belki bulunabilir.
Yine İmam Ahmed onun hakkında şunları söyler: O Basralılar arasında en çok hadis bellemiş birisi idi. Her neyi işittiyse onu bellemiştir.
Muvâsıt şehrinde 117 yılında 56 yaşında vefat etmiştir.

Kur'ân, Muhkem Ve Müteşabihtir

Muhkemlik ve müteşabihlik bakımından Kur'ân-ı Kerim üç çeşittir:
Birincisi yüce Allah'ın Kur'ân'ın bütünü için bir nitelik olarak sözkonusu ettiği genel muhkemlik. Yüce Allah'ın şu buyruklarında olduğu gibi:
"Bu, âyetleri sağlamlaştırılmış, sonra da hükmü sapasağlam (hakim) ve herşeyden haberdar olan (Habîr) Allah tarafından geniş geniş açıklanmış bir kitaptır." (Hud, 11/1)
"Elif, Lâm, Râ. İşte bunlar hikmet dolu (oldukça muhkem) kitabın âyetleridir." (Yunus, 10/1)
"Muhakkak ki o katımızdaki ana kitapta çok yücedir, çok muhkemdir." (ez-Zuhruf, 43/4)
Buradaki "muhkemlik" lafız ve manaları itibariyle sağlamlık ve güzellik demektir. O fesahat ve belağatin en ileri derecesindedir. Verdiği haberlerin hepsi doğru ve faydalıdır. Bunlar arasında yalan, çelişki, boş ve hayırsız hiçbir şey yoktur. Onun bütün hükümleri adalettir. Onun hükmünde haksızlık, çelişki olmadığı gibi, akılsızca bir hüküm de yoktur.
İkinci tür: Kur'ân-ı Kerim'in tümüne nitelik olan genel müteşabihliktir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:
"Allah sözün en güzelini müteşâbih, tekrar edilen (mesânî) bir kitap halinde indirmiştir. Ondan dolayı Rablerine kalbten saygı duyanların derileri ürperir. Sonra Allah anıldığı için derileri ve kalpleri yumuşar..." (ez-Zümer, 39/23)
Burada sözü geçen "müteşabihlik"in anlamı, Kur'ân'ın tümünün mükemmellik, güzellik ve öğülmeye değer amaçları bakımından birbirine benzediğidir. Esasen *"eğer o Allah'tan başkasından gelseydi, elbette içinde birbirini tutmayan birçok şeyler bulurlardı."* (en-Nisâ, 4/82)
Üçüncü tür ise Kur'ân âyetlerinin bir bölümüne mahsus muhkemlik ile bir diğer bölümüne mahsus müteşâbihliktir. Yüce Allah'ın şu buyruğunda dile getirildiği gibi:
"Sana kitabı indiren odur. Onun bir kısım âyetleri muhkemdir. Bunlar kitabın anasıdır. Diğer bir kısmı da müteşabihtir ama kalplerinde eğrilik bulunanlar sırf fitne aramak ve onu tevil etmeye kalkışmak için onun müteşâbih olanına uyarlar. Halbuki onun (müteşabih âyetlerinin) tevilini Allah'tan başkası bilmez. İlimde derinleşmiş olanlar ise: 'Biz ona inandık, hepsi Rabbimiz nezdindendir' derler. Olgun akıllılardan başkası ibretle düşünemez." (Âl-i İmran, 3/7)
Burada sözü edilen muhkemlik, âyet-i kerimenin herhangi bir kapalılığı sözkonusu olmadan açık seçik bir şekilde anlaşılması demektir. Yüce Allah'ın şu buyruklarında olduğu gibi:
"Ey iman edenler! Sizi bir erkekle bir dişiden yarattık ve sizi birbirinizle tanışasınız diye uluslara ve kabilelere ayırdık..." (el-Hucurât, 49/13)
"Ey insanlar! Sizi de, sizden öncekileri de yaratan Rabbinize ibadet edin ki, takvâ sahibi olasınız." (el-Bakara, 2/21)
"Halbuki Allah alışverişi helâl, ribâyı haram kılmıştır." (el-Bakara, 2/275)

"Leş, kan, domuz eti, Allah'tan başkası adına boğazlananlar... size haram kılındı." (el-Mâide, 5/3)
Bunun örnekleri pek çoktur.
Buradaki çerçevesiyle müteşabihliğin anlamına gelince, âyetin anlamının gizli olması ve çeşitli anlamlarından birisinin tayin edilmesinde güçlük bulunması demektir. Öyle ki herhangi bir kimse yüce Allah hakkında yahut onun kitabı ya da Rasûlü hakkında uygun olmayan birtakım anlayışlar vehmedebilir, derin ilim sahibi kimse ise bundan farklı bir mana çıkartır.
Yüce Allah ile ilgili buyruklar hakkında kişinin olmadık yanlış anlayışları çıkartabileceği buyruklara örnek olarak: *"Hayır, Allah'ın iki eli de açıktır."* (el-Mâide, 5/64) buyruğudur. Yanlış anlayan bir kimse, yüce Allah'ın iki elinin yaratılmışların ellerine benzeyen iki el olduğunu zanneder.
Yüce Allah'ın kitabı ile ilgili olana örnek olarak şunları gösterebiliriz: Bir kimse: *"Sana gelen her iyilik Allah'tandır. Sana gelen her fenalık da kendindendir."* (en-Nisâ, 4/79) buyruğu yanında: *"Eğer onlara bir iyilik dokunursa: 'Bu Allah'tandır' derler. Şayet onlara bir kötülük dokunursa: 'Bu sendendir' derler. De ki: 'Hepsi Allah'tandır.'"* (en-Nisa, 4/78) buyruklarını okuyunca bunları anlamakta zorlanan bir kişi Kur'ân'da çelişki ve bir bölümü ile diğer bölümleri arasında tutarsızlık olduğunu sanır.
Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* ile ilgili olanlara örnek: Herhangi bir kimse yüce Allah'ın: *"Eğer sana indirdiğimizden şüphede isen senden önce kitabı okuyanlara sor. Andolsun ki hak sana Rabbinden gelmiştir. O halde sakın şüphe edenlerden olma!"* (Yunus, 10/94) buyruğunu okuyunca Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'i kendisine indirilen buyruklar hakkında şüphe ettiğini sanması verilebilir.

İlimde Derinleşmiş Kimseler İle Kalplerinde E/Rilik Bulunanların Müteşâbih Buyruklara Karşı Tutumu

İlimde derinleşmiş olanlarla kalplerinde eğrilik bulunanların müteşâbih buyruklara karşı tutumlarını yüce Allah açıklamış bulunmaktadır. Kalplerinde eğrilik bulunanlar hakkında: *"Ama kalplerinde eğrilik bulunanlar, sırf şüphe aramak ve onu tevil etmeye kalkışmak için onun müteşâbih olanına uyarlar."* (Âl-i İmran, 3/7) diye buyurmaktadır. İlimde derinleşmiş olanların tutumu hakkında da: *"İlimde derinleşmiş olanlar ise: 'Biz ona inandık. Hepsi Rabbimiz nezdindendir' derler."* (Âl-i İmran, 3/7) diye buyurmaktadır.
Buna göre kalplerinde eğrilik bulunanlar, bu müteşâbih âyetleri yüce Allah'ın kitabına dil uzatmak, insanları bu kitaptan çevirmek ve yüce Allah'ın maksadına uygun olmayan bir şekilde tevil etmek (yorumlamak) için bir araç olarak kullanırlar. Bunun sonunda da hem kendileri sapar, hem başkalarını saptırırlar.
İlimde derinleşmiş olanlar ise, yüce Allah'ın kitabında yer alan her bir şeyin hakkın kendisi olduğuna, onda herhangi bir ayrılık veya bir tutarsızlık bulunmadığına inanırlar. Çünkü bu kitapta ne varsa Allah'tan gelmiştir. *"Eğer o Allah'tan başkasından gelseydi, elbette içinde birbirini tutmayan birçok şeyler bulurlardı."* (en-Nisâ, 4/82)
Müteşâbih olarak gelen buyrukları ise, muhkem buyruklara göre ele alırlar. Böylelikle Kur'ân-ı Kerim'in bütün buyrukları muhkem olmuş olur.
Birinci örnek ile ilgili olarak şöyle derler: Şüphesiz yüce Allah'ın celal ve azametine yakışan gerçek manada iki eli vardır. Onun bu elleri yaratılmışların eline benzemez. Tıpkı onun bir zatının olduğu ve bu zatın yaratılmışların zatına (sıfatına) benzemediği gibi. Çünkü yüce Allah: *"Onun benzeri hiçbir şey yoktur. O herşeyi işitendir, herşeyi görendir."* (eş-Şârâ, 42/11) diye buyurmaktadır.
İkinci örnek hakkında da şöyle derler: İyilik te, kötülük te hepsi yüce Allah'ın takdiri iledir. Fakat iyiliğin sebebi yüce Allah'ın kullarına lütufta bulunmasıdır. Kötülüğün sebebi ise kulun yaptıklarıdır. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır:
"Size isabet eden her musibet ellerinizle kazandıklarınız sebebi iledir. Çoğunu ise affeder." (eş-Şûrâ, 42/30)
Buna göre kötülüğün kullara izafe edilmesi, bir şeyin sebebine izafe edilmesi kabilindendir. Onu takdir edene izafe edilmesi kabilinden değildir. Hem iyiliğin, hem kötülüğün yüce Allah'a izafe edilmesi, ise bir şeyin onu takdir edene izafe edilmesi kabilindendir. Böylelikle izafet cihetleri farklı olması sebebiyle iki âyet arasında tutarsızlık ve aykırılık olduğu vehmi ortadan kalkmış olmaktadır.
Üçüncü örnek ile ilgili olarak da şöyle derler: Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* kendisine indirilen buyruklar hakkında asla şüphe etmiş değildir. Aksine o insanlar arasında onu en iyi bilen ve ona en güçlü bir şekilde inanan bir kimse idi. Nitekim yüce Allah bizzat aynı sûrede şöyle buyurmaktadır:
"De ki: 'Ey insanlar! Eğer benim dinimden bir şüphe içinde iseniz (bilin ki), ben sizin Allah'tan başka taptıklarınıza tapmam...'" (Yunus, 10/104)
Yani eğer sizler onun hakkında bir şüphe taşıyorsanız, ben ondan yana kesin bir inanca ve kanaate sahibim. Bundan dolayı ben sizlerin Allah'tan başka ibadet ettiklerinize tapmam. Aksine onları inkar eder ve yalnız Allah'a ibadet ederim.
Diğer taraftan yüce Allah'ın: *"Eğer sana indirdiğimizden şüphede isen..."* (Yunus, 10/94) buyruğundan Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*'in şüphe etmesinin mümkün ya da fiilen vukua gelmiş olması gerekmez. Nitekim yüce Allah bir başka yerde şöyle buyurmaktadır:
"De ki: 'Rahman'ın bir evlâdı olsaydı ibadet edenlerin ilki ben olurdum." (ez-Zuhruf, 43/81)

Acaba yüce Allah'ın evlâdının bulunması mümkün müdür, yoksa böyle bir şey olmuş mudur? Kesinlikle hayır, böyle bir şey olmamıştır. Yüce Allah için bunun mümkün olduğu da düşünülemez. Nitekim bir başka yerde yüce Allah şöyle buyurmaktadır:
"Halbuki Rahman'a evlâd edinmek yaraşmaz. Göklerde ve yerde kim varsa hepsi Rahman'ın huzuruna ancak kul olarak gelecektir." (Meryem, 19/92-93)
Yüce Allah'ın: *"O halde sakın şüphe edenlerden olma!"* (Yunus, 10/94) buyruğu, Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*'in fiilen şüphe etmiş olmasını gerektirmez. Çünkü bir işi yapmamış bir kimseye bir hususun yasaklanması mümkündür. Nitekim yüce Allah şöye buyurmuyor mu:
"Allah'ın âyetleri sana indirildikten sonra sakın seni onlardan alıkoymasınlar ve (insanları) Rabbine davet et. Asla müşriklerden olma!" (el-Kasas, 28/87)
Bilindiği gibi onlar Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'i Allah'ın âyetlerinden alıkoyamamışlardır. Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* ise herhangi bir şekilde şirke bulaşmamıştır. Böyle bir işi yapması sözkonusu olmayan bir kimseye böyle bir yasaklamayı yapmaktan maksat, bu işi fiilen yapanları eleştirmek ve onların izledikleri yoldan başkalarını sakındırmaktır.
İşte bu yolla aradaki müteşâbihlik ve Allah Rasûlü ile ilgili uygun olmayan zanlar bertaraf edilmekte, ortadan kalkmaktadır.

Kur'ân-ı Kerim'de Müteşâbihlerin Çeşitleri

Kur'ân-ı Kerim'de görülen müteşabihler iki çeşittir.
Birinci tür, hakiki müteşâbihtir. Bu insanların bilmelerine imkân bulunmayan hususları kapsar. Yüce Allah'ın sıfatlarının hakikatleri gibi. Bizler her ne kadar bu sıfatların anlamlarını biliyor isek dahi, bunların hakikatlerini ve keyfiyetlerini idrâk edemeyiz. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmaktadır:
"Onlar onu bilgileri ile kuşatamazlar." (Tâhâ, 20/110)
"Gözler onu idrâk edemez. O ise bütün gözleri idrak eder (onları kuşatmıştır). O lütuf sahibidir, herşeyden haberdardır." (el-En'âm, 6/103)
Bundan dolayı İmam Malik (Allah'ın rahmeti üzerine olsun)'e yüce Allah'ın: *"Rahman arşâ istivâ etti."* (Tâhâ, 20/5) buyruğu hakkında nasıl istivâ etti diye sorulunca, şöyle cevap vermiştir: "İstivâ bilinmeyen bir şey değildir. Fakat keyfiyeti akıl ile kavranılamaz. Ona iman etmek ise farzdır. Buna dair soru sormak da bid'attir."
Bu kabilden olan müteşâbihlerin açıklanması için soru sormanın anlamı da yoktur. Çünkü böyle bir bilgiye ulaşmak imkansızdır.
İkinci tür müteşabih ise nisbî (göreceli) müteşâbih olandır. Bu ise bir kısım insanlar için müteşâbih görülmekle birlikte bazıları için öyle görünmeyendir. Bu durumda ilimde derinleşmiş olanlar bunu bilirken, başkaları bilmeyebilir. Bu tür müteşâbihlerin açıklanması ve vuzuha kavuşturulması için soru sorulabilir. Çünkü buna dair bilgiye ulaşmak mümkündür. Zira Kur'ân-ı Kerim'de insanlardan hiçbir kimse için manası açıklık kazanmayacak bir şey yoktur. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:
"Bu insanlar için bir açıklama, takvâ sahipleri için de bir hidâyet ve bir öğüttür." (Âl-i İmran, 3/138)
"Ve biz ona bu kitabı herşeyi açıklayan bir hidâyet... olmak üzere kısım kısım indirdik." (en-Nahl, 16/89)
"O halde biz onu (Cebrail aracılığı ile) okuduğumuz zaman sen onun okumasına uy! Sonra onu açıklamak da hiç şüphesiz bize aittir." (el-Kıyâme, 75/18-19)
"Ey insanlar, size Rabbinizden bir burhân (apaçık bir belge) geldi. Size apaçık bir nur da indirmişizdir." (en-Nisâ, 4/174)
Bu tür buyrukların örneği pek çoktur. Bunlardan birisi de yüce Allah'ın: *"O'nun benzeri hiçbir şey yoktur."* (eş-Şûrâ, 42/11) buyruğudur. Çünkü sıfatları ta'tîl edenler bu buyruktan yüce Allah'ın sıfatlarının bulunmadığı anlamını çıkartmışlar ve sıfatların varlığının kabul edilmesi halinde benzerlik sözkonusu olacağı iddiasında bulunarak, yüce Allah'ın sıfatlarının bulunduğunu ortaya koyan pekçok âyet-i kerimeden yüz çevirmişlerdir. Halbuki mananın esas olarak kabul edilmesi, benzerliği gerektirici değildir.
Yine bu türden müteşâbih buyruklara bir diğer örnek de yüce Allah'ın: *"Kim bir mü'mini kasten öldürürse cezası orada ebediyyen kalmak üzere cehennemdir. Allah ona gazap etmiş, lanet etmiş ve ona pek büyük bir azap hazırlamıştır."* (en-Nisa, 4/93) buyruğudur. Çünkü bu buyruk, el-Vaîdiyye diye bilinen fırka tarafından müteşâbih görülerek, burdan mü'mini kasten öldüren bir kimsenin ebediyyen cehennemde kalacağını anlamışlardır. Daha sonra bunu devam ettirerek bütün büyük günahlar hakkında geçerli kabul etmişler ve şirkten daha aşağı bütün günahların affedilmesinin, yüce Allah'ın dilemesine bağlı olduğuna delâlet eden âyetleri görmezlikten gelmişlerdir.
Bu türden bir diğer âyet-i kerime de yüce Allah'ın: *"Bilmezmisin ki Allah gökte ve yerde olan herşeyi bilir. Şüphesiz ki bütün bunlar bir kitaptadır. Gerçekten bu Allah'a çok kolaydır."* (el-Hac, 22/70) âyetidir. Çünkü bu buyruk Cebriyye tarafından müteşâbih olarak anlaşılmış ve bundan kulun amelini yapmaya mecbur olduğu anlamını çıkarmışlar, onun o ameli işlemek için irade ve kudretinin varlığının sözkonusu olmadığını ileri sürmüşlerdir. Kulun bir irade ve bir kudret sahibi olduğuna delil teşkil eden âyetleri ve kulun biri kendi ihtiyarı

(seçim ve tercihi) ile diğeri ihtiyarı bulunmamaksızın olmak üzere iki tür fiili olduğunu görmezlikten gelmişlerdir.
İlimde derinleşmiş akıl sahibi kimseler ise müteşâbih gibi görülen bu âyet-i kerimeleri diğer âyetlerle bağdaşacak şekilde nasıl açıklayabileceklerini ve böylelikle Kur'ân-ı Kerim'in bütünü ile müteşâbihlik sözkonusu olmaksızın muhkem bir bütün halinde nasıl anlaşılacağını iyi bilirler.

Kur'ân-ı Kerim Âyetlerinin Muhkem ve Müteşâbih Türlerine Ayrılmasındaki Hikmet

Eğer Kur'ân'ın tamamı muhkem olsaydı, bu sefer hem tasdik hem de amel yönü ile Kur'ân'la sınama hikmeti sözkonusu olmazdı. Çünkü Kur'ân'ın anlamı açıkça ortada olacak olsaydı fitneyi aramak ve Kur'ân'ın tevili peşinde gitmek maksadı ile onu tahrif etmeye ve müteşâbihlere sarılmaya imkân bulunmazdı.
Şayet bütünüyle müteşâbih olsaydı, bu sefer Kur'ân'ın bütün insanlar için apaçık ve bir hidayet olması sözkonusu olmazdı. Gereğince amel etmeye de imkân bulunmazdı. Üzerine sağlam bir akîde bina edilemezdi.
Fakat yüce Allah hikmetiyle onun bir kısım âyetlerini muhkem olarak indirdi. Müteşâbih görülen âyetlerin açıklanması için bu muhkem âyetlere başvurulur. Diğer âyetler ise kullara sınav olmak üzere müteşâbihtirler. Böylelikle imanında samimi olanlar ile kalblerinde eğrilik bulunanlar birbirinden açık bir şekilde ayrılmış olur. İmanında doğru ve samimi olan bir kimse Kur'ân'ın bütünüyle yüce Allah tarafından geldiğini kesinlikle bilir. Allah tarafından gelen herşeyin hakkın ta kendisi olduğunu, onda bâtıl diye bir şeyin ya da çelişkinin bulunmasının imkânsız olduğunu kesin olarak bilir. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmaktadır:
"Önünden de, arkasından da batıl ona erişemez. (Çünkü o) hikmeti sonsuz, her hamde lâyık olan tarafından indirilmedir." (Fussilet, 41/42)
"Eğer o Allah'tan başkasından gelseydi elbette içinde birbirini tutmayan birçok şeyler bulurlardı." (en-Nisâ, 4/82)
Kalplerinde eğrilik bulunan kimseler ise, müteşâbihten hareketle muhkem buyrukları tahrif etmeye yeltenirler. Haberler hakkında şüphe uyandırmak için hevâlarına tabi olmaya, hükümlere karşı büyüklenmeye kalkışırlar. Bundan dolayı akide ve amelleri itibariyle sapık kimselerin, çoğu zaman bu sapıklıklarına bu tür müteşâbih âyetleri delil gösterdiklerini görürüz.

Kur'ân'da Çelişki Olduğu İzlenimini Veren Buyruklar

Tearuz (çelişki, çatışma); iki âyetin birisinin ifade ettiği hususu, diğerinin ifade ettiğini imkansız kılması demektir. Meselâ; bir âyet bir hususu tespit ederken, diğeri aynı hususu nefyeder.
İkisinin de ifade ettiği muhteva haber vermek mahiyetinde olan iki âyet arasında bir teâruzun ortaya çıkması imkânsızdır. Çünkü bu durumda birilerinin yalan olması gerekir. Bu ise yüce Allah'ın verdiği haberler hakkında imkânsız bir şeydir. Yüce Allah: *"Allah'tan daha doğru sözlü kimdir?"* (en-Nisâ, 4/87) ve *"Allah'tan daha doğru sözlü kim olabilir?"* (en-Nisâ, 4/122) diye buyurmaktadır.
Her ikisi bir hükme delâlet eden iki âyet arasında bir teâruzun olması da imkânsızdır. Çünkü bu iki âyetten sonra gelen âyet birinci geleni neshedicidir. Yüce Allah da şöyle buyurmaktadır:
"Biz bir âyeti nesheder veya unutturursak ya ondan daha hayırlısını ya da onun benzerini getiririz." (el-Bakara, 2/106)
Nesh sabit olduğuna göre birinci âyetin hükmü artık devam etmez ve ikinci âyetin hükmü ile çelişki arzetmez.
Bu kabilden tearuz izlenimi veren âyetler görüldüğü takdirde, her iki âyetin birlikte telif edilmesine gayret edilir. Eğer bu sağlanamayacak olursa, o takdirde bu hususta herhangi bir yargıya varmadan işi bilene havale etmek gerekir.
İlim adamları -Allah'ın rahmeti üzerlerine olsun- teâruz (çelişki) izlenimini veren pekçok örnekler sözkonusu etmiş ve bu hususta âyetlerin birlikte nasıl telif edileceklerini açıklamışlardır. Benim bu konuda gördüğüm en kapsamlı eser Şeyh Muhammed el-Emin eş-Şenkîti -yüce Allah'ın rahmeti üzerine olsun-'nin: "Def'u Îhami'l-Izdırâb an Âyi'l-Kitap" adlı eseridir.
Bu türden örneklerden birisi yüce Allah'ın Kur'ân-ı Kerim hakkında: *"O takvâ sahipleri için bir hidayettir."* (el-Bakara, 2/2) buyruğu ile: *"O ramazan ayı ki Kur'ân onda indirilmiştir. O insanları hidayete erdirmek, doğru yolu... açıklamak üzere indirilmiştir."* (el-Bakara, 2/185) buyruklarıdır. Birinci âyette Kur'ân-ı Kerim'in hidayeti özel olarak takvâ sahipleri için sözkonusu edilmişken, ikincisinde genel olarak bütün insanlar için sözkonusu edilmiştir.
Bu iki âyetin birarada anlaşılmalarına gelince: Birinci âyette sözü edilen hidayet tevfik hidayeti ve faydalanma hidayetidir. İkincisinde sözkonusu edilen hidayet ise açıklama ve irşad hidayetidir.
Bu iki âyetin bir benzeri de yüce Allah'ın Rasûlü hakkındaki: *"Muhakkak ki sen sevdiğini hidayete erdiremezsin. Fakat Allah dilediğine hidayet verir."* (el-Kasas, 28/56) buyruğu ile yine onun hakkındaki: *"Ve muhakkak ki sen doğru yola hidayet edersin (iletirsin)."* (eş-Şûrâ, 42/52) buyruklarıdır. Birinci âyet-i kerimede sözkonusu olan tevfik hidayetidir. İkincisinde sözkonusu olan ise, beyân ve açıklama hidayetidir.

Yüce Allah'ın: *"Allah kendisinden başka hiçbir ilâh olmadığını, adaleti ayakta tutarak açıkladı. Melekler de, ilim sahipleri de"*. (Al-i İmran, 3/18)
"Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur." (Al-i İmran, 3/62)
"O halde Allah ile birlikte başka bir ilaha dua etme!" (eş-Şuara, 26/213)
"Rabbinin emri gelince Allah'ı bırakıp da dua ettikleri ilahları onlara bir fayda sağlamadı, zarara uğratmaktan başka bir şeylerini de arttırmadılar." (Hud, 11/121) âyetleri de bu türden örnekler arasında sayılır.
Çünkü ilk iki âyette yüce Allah'ın dışındaki ilâhların ulûhiyetleri reddedilmekte iken, sonraki iki âyette onun dışındaki varlıkların ulûhiyetlerinden sözedilmektedir.
Bu iki yaklaşım şöylece açıklanır: Yüce Allah'a has olan ulûhiyet, hak olan ulûhiyettir. Ondan başka varlıklar hakkında sözkonusu edilen ise, bâtıl ulûhiyettir. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmaktadır:
"Bunun sebebi şudur. Çünkü Allah hakkın ta kendisidir. Ondan başka onların dua ettikleri (taptıkları) ise bâtıldır ve muhakkak Allah çok yücedir, çok büyüktür." (Lukman, 31/30)
Yine yüce Allah'ın: *"De ki: 'Allah hiçbir zaman hayasızlığı emretmez."* (el-Araf, 7/28) buyruğu ile: *"Bir ülkeyi helâk etmek istediğimiz zaman, onun nimet ve refahtan şımarmış elebaşılarına emrederiz de orada fâsıklık ederler. Artık üzerlerinde söz (azab) hak olur. Biz de onu kökünden yıkar, helâk ederiz."* (el-İsra, 17/16) buyruklarıdır.
Birinci âyet-i kerime'de yüce Allah'ın hayasızlığı emretmeyeceği belirtilmektedir. İkinci âyetin zahirinden ise, Allah'ın fâsıklık olan bir takım hususları emrettiği anlaşılmaktadır.
Bu iki âyetin arası şöylece telif edilir: Birinci âyet-i kerimede sözkonusu edilen emir, şer'î emirdir. Yüce Allah ise koyduğu şer'î emirlerde hayasızlığı emretmez. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmaktadır:
"Şüphesiz ki Allah adaleti, ihsanı akrabaya vermeyi emreder. Hayasızlığı, münker ve haddi aşmayı yasaklar." (en-Nahl, 16/90)
İkinci âyet-i kerimedeki emir ise, kevnî emirdir. Yüce Allah ise hikmetinin gereğine uygun olarak dilediği kevni emri verir. Çünkü o şöyle buyurmaktadır:
"O bir şeyi diledi mi ona emri sadece 'ol' demesidir. O da oluverir." (Yâsîn, 36/82)
Kim bu hususta daha çok örnek görmek istiyor ise eş-Şankiti'nin az önce işaret edilen eserine başvurabilir.

Kasem (Yemin)

Kasem; yemin demek olup, herhangi bir hususu tazim olunan bir sözü vav ya da benzeri diğer edatlardan birisini sözkonusu ederek tekid etmektir. Yemin edatları üç tanedir:
Vav: Yüce Allah'ın: *"Göğün ve yerin Rabbi hakkı için (vav) o sizin konuştuğunuz gibi kesin bir gerçektir."* (ez-Zâriyât, 51/23) buyruğu gibi.
Bu yemin edatı ile birlikte amilin hazfedilmesi vaciptir. Bu harfin akabinde ancak açık bir isim gelir.
Be: Yüce Allah'ın: *"Hayır... kıyamet gününe yemin ederim (be)"* (el-Kıyame, 75/1) buyruğu gibi, Bu durumda bu örnekte görüldüğü gibi âmilin sözkonusu edilmesi mümkündür. Yüce Allah'ın: *"Dedi ki: İzzetin hakkı için (be) hepsini mutlaka azdıracağım."* (Sad, 38/82) diye İblis'in söylediklerinin nakledildiği buyrukta olduğu gibi, hazfedilmesi de caizdir.
Yine verdiğimiz bu örnekte görüldüğü gibi bu edatın hemen akabinde açık bir ismin gelmesi de mümkündür: *"Allah benim Rabbimdir ve ben ona (be) yemin ederek söylüyorum ki o, mutlaka mü'minlere yardımcı olacaktır."* sözümüzde olduğu gibi, bu edattan hemen sonra zamir de gelebilir.
Te: Yüce Allah'ın: *"Allah'a andolsun ki, huzura geldiğiniz şeylerden elbette sorguya çekileceksiniz."* (en-Nahl, 16/56) Bu edat ile birlikte amilin hazfedilmesi vâciptir ve ondan sonra ancak Allah ya da Rab ismi gelir. Meselâ, Ka'be'nin Rabbi hakkı için (ve) yüce Allah'ın izniyle mutlaka hacca gideceğim.
Aslolan adına yemin edilenin (muksemu'n-bih'in) zikredilmesidir. Önceki örneklerde görüldüğü gibi bu, pek çoktur.
Meselâ; "mutlaka çalışacaksın diye sana and veriyorum" sözünde olduğu gibi sadece muksemu'n-bih'in hazfedildiği de olur.
Bazan âmil ile birlikte hazfedildiği de olur. Bu da çokça görülür. Yüce Allah'ın: *"Sonra andolsun, o günde nimetlerden elbette sorulacaksınızdır."* (et-Tekâsur, 102/8) buyruğunda olduğu gibi.
Yine aslolan kendisi dolayısıyla yemin edilen şeyin (muksemun aleyh)in sözkonusu edilmesidir. Yüce Allah'ın: *"De ki: 'Hayır, Rabbim hakkı için elbette diriltileceksiniz."* (et-Teğâbun, 64/7) buyruğunda olduğu gibi. Bazan da kendisi sebebiyle yemin edilenin (muksemun aleyh'in) caiz olarak hazfedildiği de olur. Yüce Allah'ın: *"Kaf, çok şerefli Kur'ân'a yemin ederim ki..."* (Kaf, 50/1) buyruğunda olduğu gibi. İfade: ...Mutlaka helâk edileceklerdir, takdirindedir.
Eğer muksemun aleyh daha önce geçmiş yahutta ona gerek bırakmayacak ifadeler yer almış ise, hazfedilmesi vaciptir. İbn Hişam, Muğni'l-Lebîb adlı eserinde böyle demiş ve buna: "Zeyd ayaktadır vallahi" ile "Zeyd vallahi ayaktadır" gibi örnekler vermiştir.
Kasemin iki faydası vardır:
Birincisi, adına yemin edilenin (muksemun bih) azametini açıklamak.

İkincisi, kendisi sebebiyle yemin edilenin (muksemun aleyhin) önemini açıklamak ve onu tekid etmek istemek. Bundan dolayı kasem ancak aşağıdaki hallerde güzeldir:
1. Muksemun aleyhin önemli olması
2. Muhatabın bu hususta tereddüt içinde bulunması
3. Muhatabın böyle bir şeyi (yani hakkında yemin edilen hususu) inkâr ediyor olması.

Kasas (Kıssa Anlatmak)

Kasas ve kass (kıssa anlatmak) sözlükte izi takip etmek demektir. Terim olarak; ardı arkasına gelen birtakım aşamalara sahip bir hususa dair haber vermektir.
Kur'ân'da anlatılan kıssalar en doğru kıssalardır. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmaktadır:
"Allah'tan daha doğru sözlü kimdir?" (en-Nisa, 4/87)
Bu ise Kur'ân kıssalarının vakıa ile eksiksiz bir uyum göstermesinden ileri gelmektedir.
Yine en güzel kıssalar da Kur'ân kıssalarıdır. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmaktadır:
"Biz sana bu Kur'ân'ı vahyetmekle, sana en güzel kıssaları anlatıyoruz." (Yusuf, 12/3)
Çünkü Kur'ân kıssaları belâğatta mükemmellik, anlamda üstünlük derecelerinin en yücesini kapsamaktadır.
En faydalı kıssalar da Kur'ân kıssalarıdır. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmaktadır:
"Andolsun ki onların kıssalarında olgun akıl sahipleri için bir ibret vardır." (Yusuf, 13/111)
Çünkü Kur'ân kıssalarının kalplerin ıslâhı, amellerin ve ahlâkın düzeltilmesi üzerinde güçlü bir tesiri vardır.
Kur'ân kıssaları üç kısma ayrılır:
Bir kısmı peygamberler, rasûller, onların kendilerine iman edenlerle ve onları inkâr eden kafirlerle, başlarından geçen olaylarla ilgilidir.
Bir diğer kısım başlarından ibretli olaylar geçen fertler ve çeşitli gruplarla alâkalıdır. Yüce Allah onların bu kıssalarını bize nakletmiştir. Meryem ve Lukman kıssaları ile duvarları çatıları üstüne yıkılmış bomboş bir kasaba yanından geçen kimsenin kıssası (bk. el-Bakara, 2/259), Zulkarneyn, Karun, Ashab-ı Kehf, Ashab-ı Fil, Ashab-ı Uhdûd ve daha başka kıssalar gibi.
Bir başka kısım da Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* döneminde meydana gelmiş birtakım olaylar ve kimselerle ilgilidir. Bedir, Uhud ve Ahzab gazveleri, Kureyza oğulları, Nadir oğulları gazveleri, Zeyd b. Harise, Ebu Leheb ve başka kimselere ait kıssalar gibi.
Kur'ân-ı Kerim'deki kıssaların oldukça büyük, pekçok hikmetleri vardır. Bunların bazıları şunlardır:
1. Yüce Allah'ın bu kıssaların ihtiva ettiği hikmeti açıklaması. Çünkü yüce Allah: *"Andolsun onlara kendisinde alıkoyucu özelliği olan haberler gelmiştir."* (el-Kamer, 54/4) buyurmaktadır.
2. Yalanlayanları cezalandırmak suretiyle yüce Allah'ın adaletinin açıklanması. Çünkü yüce Allah yalanlayıcılar hakkında: *"Biz onlara zulmetmedik. Fakat onlar kendi nefislerine zulmettiler. Rabbinin emri gelince Allah'ı bırakıp da tapındıkları ilâhları onlara bir fayda sağlamadı."* (Hud, 11/101) diye buyurmaktadır.
3. Mü'minleri mükâfatlandırmak suretiyle yüce Allah'ın lütfunun açıklanması. Çünkü yüce Allah: *"Biz üzerlerine ufak taş yağdıran bir rüzgar gönderdik. Lut'un ailesi müstesnâ. Onları seher vaktinde kurtardık. Tarafımızdan bir nimet olmak üzere (bunu yaptık). İşte şükredenleri biz böyle mükâfatlandırırız."* (el-Kamer, 54/34-35) diye buyurmaktadır.
4. Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'in yalanlayıcıların kendisine yaptıklarına karşı teselli edilmesi. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmaktadır:
"Eğer seni yalanlıyorlarsa onlardan öncekiler de yalanlamışlardı. Peygamberleri onlara apaçık delillerle (mucizelerle), sahifelerle ve nur saçan kitaplarla gelmişti. Sonra kâfir olanları yakaladım. Şimdi onlara azabım nasıldır!?" (Fâtır, 35/25-26)
5. Mü'minlerin iman üzere sebat etmeleri ve imanlarını arttırmaları için teşvik etmek. Çünkü mü'minler kendilerinden önce geçen mü'minlerin kurtulduklarını ve cihad ile emrolunanların ilâhî yardıma mazhar olarak zafere eriştiklerini öğrenmiş bulunuyorlardı. Yüce Allah da şöyle buyurmaktadır:
"Biz de duasını kabul edip, kendisini gamdan kurtarmıştık. Biz mü'minleri işte böyle kurtarırız." (el-Enbiyâ, 21/88)
"Andolsun ki biz senden önce kavimlerine rasûller gönderdik, onlar da kavimlerine açık açık delillerle geldiler. Biz de günahkârlardan intikam aldık. Mü'minlere yardım etmek ise zaten üzerimize bir haktır." (er-Rûm, 30/47)
6. Kâfirleri küfürlerini sürdürmekten sakındırmak. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmaktadır:
"Acaba onlar yeryüzünde gezip kendilerinden öncekilerin âkıbetlerinin nasıl olduğuna bakmadılar mı? Allah onları toptan helâk etmiştir. Kâfirlere de onların (âkıbetlerinin) benzerleri vardır." (Muhammed, 47/10)
7. Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'in risaletini ispatlama. Çünkü geçmiş ümmetlere dair haberleri ancak yüce Allah bilir. Zira yüce Allah şöyle buyurmaktadır:
"Bunlar sana vahyettiğimiz gayb haberlerindendir. Onları bundan evvel ne sen biliyordun, ne de kavmin." (Hûd, 11/49)
"Sizden öncekilerin Nûh, Âd ve Semûd kavimlerinin ve onlardan sonra Allah'tan başkasının bilmediği kavimlerin haberleri size gelmedi mi?" (İbrahim, 14/9)

Kıssaların Tekrarı

Bazı Kur'ân kıssaları sadece bir defa geçmektedir. Lukman kıssası, Ashab-ı Kehf kıssası gibi. Kimisi de görülen ihtiyaca ve maslahata binaen birkaç defa tekrar edilmektedir. Fakat bu tekrarlama tek bir şekilde olmaz. Aksine kısalığı, uzunluğu, yumuşaklığı, sertliği farklılık arzeder. Diğer taraftan kıssanın bazı yönleri bir yerde zikredilirken, diğer yönleri bir başka yerde sözkonusu edilmemektedir.
Kıssalarda bu tür tekrarın hikmetlerinin bazıları şunlardır:
1. Anlatılan bu kıssanın önemini açığa çıkarmak. Çünkü bu kıssanın tekrar edilmesi, ona itina gösterildiğini ortaya koyar.
2. İnsanların kalplerinde iyice yer etmesi için tekrar edilen kıssanın pekiştirilmesi.
3. Bu kıssalara muhatap olanların durumlarını ve zamanı gözönünde bulundurmak. Bu sebepten ötürü çoğunlukla Mekkî surelerde geçen kıssalarda anlatım özlü ve üslup serttir. Fakat Medine döneminde inen surelerde bunun aksini görüyoruz.
4. Kıssaların durumun gerektirdiğine uygun olarak kimi zaman böyle, kimi zaman öbür türlü anlatılması suretiyle Kur'ân belâğatinin açığa çıkması.
5. Kur'ân'ın doğru olduğunun ve onun yüce Allah tarafından gönderildiğinin açıkça ortaya konulması. Çünkü aynı kıssa, herhangi bir çelişki sözkonusu olmaksızın çeşitli şekillerde anlatılmış bulunmaktadır.

İsrâiliyât

İsrâiliyât, İsrailoğullarından olan yahudilerden -ki çoğunlukla görülen budur-, yahut hristiyanlardan nakledilen haberlerdir. Bu haberler üç türdür:
A. İslâmın kabul ettiği ve doğru olduğuna tanıklık ettiği kıssalar haktır.
Buna örnek: Buhârî ve başkalarının rivayetine göre İbn Mesud *Radıyallahu anh* şöyle demiştir: Yahudi alimlerinden birisi Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*'e gelip dedi ki: Ey Muhammed, bizler (kitabımızda) yüce Allah'ın semavatı bir parmağında, yerleri de bir parmağında, bütün ağaçları bir parmağında, suyu ve toprağı bir parmağında, diğer mahlukatı da bir parmağında tutarak ve: Benim melik! diye buyuracağına dair bilgi okuyoruz. Bunun üzerine Peygamber bu yahudi aliminin söylediklerini doğruladı. Ve azı dişleri görününceye kadar güldü. Daha sonra Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*: *"Onlar Allah'ı gereği gibi takdir edemediler. Halbuki kıyamet gününde arz bütünü ile onun kabzasındadır. Gökler ise onun sağ eli ile dürülmüş olacaktır. O, şirk koştuklarından münezzehtir ve çok yücedir."* (ez-Zümer, 39/67) âyetini okudu.[41]
B. İslâm'ın kabul etmeyip, yalan olduğuna tanıklık ettiği haberler. Bunlar da bâtıldır.
Buna örnek: Buhârî, Câbir *Radıyallahu anh*'dan şöyle dediğini rivayet etmektedir: Yahudiler erkek hanımıyla, arka tarafından cimâ' ettiği takdirde çocuğun şaşı geldiğini ileri sürüyorlardı. Bunun üzerine: *"Kadınlarınız sizin için bir tarladır. O halde tarlanıza dilediğiniz gibi varın."* (el-Bakara, 2/223) âyeti indi.[42]
C. İslâm'ın kabul etmemekle birlikte red de etmediği haberler hakkında ise hüküm vermemek icap eder. Çünkü Buhârî'nin[43] rivayetine göre Ebu Hureyre *Radıyallahu anh* şöyle demiştir: Kitap ehli Tevrat'ı İbranice okuyorlar ve müslümanlara arapça açıklıyorlardı. Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* bunun üzerine: *Kitap ehlini tasdik de etmeyin, onları yalanlamayın da ve biz Allah'a, "bize indirilene ve size indirilenlere iman ettik"* (el-Ankebut, 29/46) *deyiniz.*
Fakat herhangi bir sakıncadan korkulmadığı takdirde bu kabilden İsrâiliyâta dair haberleri anlatmak caizdir. Çünkü Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur:
"Benden bir âyet dahi olsa tebliğ ediniz. İsrailoğullarından da haber nakledebilirsiniz. Bunda bir sakınca yoktur. Bununla birlikte kim kasten benim aleyhime yalan uydurursa cehennemdeki yerine hazırlansın." Hadisi Buhârî rivayet etmiştir.[44]
Onlardan bu kabilden nakledilen rivayetlerin birçoğunun dinde hiç bir faydası yoktur. Ashab-ı Kehf'in köpeklerinin rengini tayin etmek ve benzeri haberler gibi.
Dine dair herhangi bir husus hakkında kitap ehline soru sormaya gelince bu haramdır. Çünkü İmam Ahmed'in[45] rivayetine göre Câbir b. Abdullah *Radıyallahu anh* şöyle demiştir: Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* buyurdu ki:
"Kitap ehline herhangi bir şey hakkında soru sormayınız. Çünkü kendileri sapıtmışken onlar sizi asla doğruya götüremezler. Sizler ise (size cevap verdikleri takdirde) ya bir batılı tasdik edeceksiniz yahut bir hakkı

[41] Buhârî, Tefsir Kitabı, hadis no: 4811; Muslim, Münafıkların Sıfatları ve Onlara Dair Hükümler, hadis no: 2876.
[42] Buhharî, Tefsir kitabı, hadis no: 4528; Muslim, Nikah kitabı, hadis no: 1435.
[43] Buhârî, Tefsir Kitabı, 11. Bâb, hadis no:4485.
[44] Buhârî, Nebilerin Sözleri Kitabı, 50. Bâb, hadis no: 3461.
[45] Ahmed (3/338).

yalanlayacaksınız. Gerçek şu ki, eğer Musa aranızda hayatta bulunsaydı, ona dahi bana tabi olmaktan başka bir tutum, helâl olmazdı."
Yine Buhârî[46] Abdullah b. Abbas *Radıyallahu anh*'dan şöyle dediğini rivayet etmektedir: Ey müslümanlar! Sizler nasıl kitap ehline herhangi bir şey hakkında soru sorarsınız. Halbuki Allah'ın peygamberinize indirmiş olduğu kitabınız Allah'tan gelmiş haberlerin en yenisidir ve katıksızdır. Hiçbir şey ona bulaşmamıştır. Allah da sizlere kitap ehlinin Allah'ın kitabını başkasıyla değiştirdiklerini, kitaplarında tahrifât yaptıklarını size anlatmıştır. Kendi elleriyle yazdıklarını az bir bedel karşılığında satmak için bu Allah tarafındandır, demişlerdir. Size gelmiş olan ilim sizleri onlara soru sormaktan alıkoymaya yetmiyor mu? Allah'a yemin ederim, onlardan herhangi bir kimsenin size indirilene dair soru sorduğunu görmedim.

İlim Adamlarının İsrâiliyâta Karşı Tutumları

İlim adamlarının, özellikle de müfessirlerin bu türden olan İsrâiliyâta karşı çeşitli tutumları vardır.
A- Kimileri İsrâiliyâttan olan bu tür rivayetleri senetleriyle birlikte çokça zikretmiş olup, senetlerini kaydetmek suretiyle bu hususta sorumluluktan kurtulduğunu kabul etmiştir. İbn Cerir Taberî gibi.
B- Kimileri bu tür İsrâiliyâtı çokça zikretmekle birlikte çoğunlukla senetlerini de kaydetmemiştir. Dolayısıyla böyle bir kimsenin durumu geceleyin odun toplayan kimsenin haline benzer. Beğavî buna örnektir. Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiye onun tefsiri hakkında şunları söylemektedir:[47] O Sa'lebi'nin Tefsirinin muhtasarıdır. Fakat Tefsirine uydurma hadisler ile bid'at ehlinin görüşlerini almamıştır. Sa'lebî hakkında da şunları söylemektedir: O geceleyin odun toplayan birisine benzer. Tefsir kitaplarında sahih, zayıf, uydurma ne bulduysa nakleder.
C- Kimisi de bu tür rivayetlerin pek çoğunu zikretmekle birlikte, bazılarının akabinde zayıf olduklarını belirtmiş ya da onları reddetmiştir. İbn Kesir gibi.
D- Kimisi de bu tür rivayetleri reddetmekte aşırıya gitmiş ve bunlardan Kur'ân'a tefsir olarak değerlendireceği hiçbir şey zikretmemiştir. Muhammed Reşid Rıza gibi.

Zamir

Zamir: Sözlükte ya zayıflık demek olan "ed-dumûr"dan gelmektedir. Çünkü harfleri azdır. Yahutta gizlemek anlamındaki "el-idmar"dan gelmektedir. Çünkü zamir gizli, saklıdır.
Terim olarak; ifadeyi kısaltmak amacıyla zâhir yerine kullanılandır. Zamir; (hazır ve gaib için kullanılan isimlerin) köklerinden olmamakla birlikte hazır ya da gaib oluşa delâlet edendir, diye de tanımlanmıştır.
Hazırda olana delâlet eden iki çeşittir:
Birincisi, mütekellim (birinci şahıs) için kullanılanlar:*"Ben işlerimi Allah'a ısmarlıyorum."* (el-Mü'min, 40/44) buyruğundaki zamirler gibi.
İkincisi ise muhatap (ikinci şahıs) için öngörülenlerdir. *"Kendilerine nimet verdiğin kimselerin yoluna."* (el-Fâtiha, 1/7) buyruğundaki zamirler gibi.
Bu iki zamirin hazır oluşun delâletleri ile yetinilerek mercia (zamirlerin ait olduğu kişiye gönderilmelerine) ihtiyaçları yoktur.
Gaib (üçüncü şahıs)a delâlet eden zamir ise, gaib için kullanılması öngörülen zamirlerdir. Bunun ise ait olacağı bir merciinin bulunması kaçınılmazdır. Mercide aslolan, lafız ya mertebe itibariyle zamirden önce geçmesi, lafız ve mana itibariyle de ona uyum arzetmesidir. *"Nuh, Rabbine seslendi."* (Hud, 11/45) gibi.
Zamir bazen daha önce geçmiş fiilden de anlaşılabilir. Yüce Allah'ın: *"Adalet yapın. Çünkü o takvâya daha yakın olandır."* (el-Maide, 5/8)
Zamirin mercii bazan rütbe (cümle içerisinde gelmesi gereken sıra) itibariyle değil de, lafız itibariyle daha önce geçebilir.*"Hani İbrahim'i Rabbi... imtihan etmişti."* (el-Bakara, 2/124) buyruğunda olduğu gibi.
Bazen de lafız itibariyle değil, rütbe itibariyle önce zikredilmiş olabilir. "Kitabını öğrenci taşıdı" ifadesinde olduğu gibi.
Bazen zamirin mercii, ifadelerin akışından anlaşılabilir. Yüce Allah'ın: *"(Ölenin) çocuğu varsa anne ve babasının herbirine geriye bıraktığından altıda biri verilir."* (en-Nisa, 4/11) buyruğu gibi. Burada zamir "geriye bıraktığı" lafzından anlaşılan "ölü"ye aittir.
Bazen zamir mercii ile uyumlu (ona mutabık) olmayabilir. Yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi:
"Andolsun ki biz (ilk) insanı süzülmüş bir çamurdan yarattık. Sonra onu sağlam bir karargahta yerleşen bir nutfe kıldık." (el-Mu'minun, 23/12-13)
Burada zamir lafız itibariyle insana aittir. Çünkü nutfe halinde yaratılan ilk insan değildir.
Eğer zamir mercii, hem tekil, hem çoğul bir zamirin dönmesine elverişli ise, zamirin bu iki şekilden birisi ile mercie ait olması mümkündür. Yüce Allah'ın: *"Kim Allah'a iman edip salih amel işlerse onu altından ırmaklar*

[46] Buhârî, Şehadât Kitabı, hadis no: 2685.
[47] Mecmûu'l-Fetavâ (13/304).

akan cennetlere, kendileri orada ebedi ve devamlı kalmak üzere koyar. Allah on(lar)a gerçekten güzel bir rızık vermiştir." (et-Talâk, 65/11)
Eğer zamirler birden çok olursa, aslolan zamir merciinin bir olmasıdır. Yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi: *"Ona çetin güçler sahibi öğretti. O büyük bir güce sahiptir. Hemen asıl şeklinde doğruluverdi ve o en yüksek ufukta idi. Sonra yaklaşıp sarktı. Böylece iki yay (boyu) kadar veya daha da yaklaştı. Kuluna vahyettiğini vahyetti."* (en-Necm, 53/5-10)
Bu âyetlerdeki bütün ref (özne) zamirleri "çetin güçler sahibi" olan Cebrail'e aittir.
Aslolan zamirin daha önce sözü edilmiş en yakın mercie dönmesidir. Ancak izafetlerde böyle değildir. Bu durumda muzâfa avdet eder. Çünkü sözkonusu edilen odur.
Birincisine örnek: *"Biz Musa'ya da kitabı verdik ve onu ... İsrailoğullarına bir hidâyet kıldık."* (el-İsra, 17/2) buyruğudur.
İkincisine de: *"Allah'ın nimetlerini saymaya kalkarsanız onu (onları) sayamazsınız."* (İbrahim, 14/34 ve en-Nahl, 16/18) buyruğu örnek olarak gösterilebilir.
Bazen eğer öncesinden delâlet edecek bir delil geçmiş ise, bu konudaki asıl kaideler dışında da zamir kullanılabilir.

Zamir Kullanılacak Yerde Açık İsmi Zikretmek

Aslolan zamir gelmesi gereken yerde zamir kullanmaktır. Çünkü böylesi anlamı daha açık ortaya koyar, lafzan daha kısadır. Bundan dolayı yüce Allah'ın: *"Allah onlar için bir mağfiret ve büyük bir mükâfat hazırlamıştır."* (el-Ahzab, 33/35) buyruğunda zamir kendisinden önce geçmiş yirmibeş kelimenin yerini tutmaktadır.
Bazen zamir yerine açıkça isim getirildiğide olur. İşte "zamir kullanılacak yerde açık isim kullanmak" diye adlandırılan husus da budur. Bunun, anlatımın akışına göre ortaya çıkacak pekçok faydaları vardır. Bazıları şunlardır:
1. Açık ismin gerektirdiği şekilde onun mercii hakkında hüküm vermek.
2. Hükmün illetini açıklamak.
3. Açık, ismin gerektirdikleri niteliklere sahip herkes için hükmü umumîleştirmek.
Örnek olarak yüce Allah'ın şu buyruğu gösterilebilir:
"Kim Allah'a, meleklerine, peygamberlerine, Cebrail ve Mikâil'e düşman olursa, şüphesiz Allah o kafirlerin düşmanıdır." (el-Bakara, 2/98)
Bu buyrukta yüce Allah: "Allah o kimseye düşmandır" diye buyurmamıştır. Açıktan açığa zamir yerine ismin zikredilmesi ayrıca şu hususları ifade etmektedir:
1. Allah'a, meleklerine, peygamberlerine, Cebrail'e ve Mikâil'e düşmanlık eden kimse hakkında kâfir olduğu hükmünün verilmesi.
2. Küfürleri sebebiyle Allah'ın bunlara düşman olduklarının belirtilmesi.
3. Kâfir olan her kimseye Allah'ın düşman olduğunun açıklanması.
Bir başka örnek, yüce Allah'ın şu buyruğudur:
"Bir de kitaba sımsıkı sarılanlar ve namazı dosdoğru kılanlar var ya! Şüphesiz biz ıslâh etmeye çalışanların mükâfatını zayi etmeyiz." (el-A'raf, 7/170)
Yüce Allah'ın burada: "Onların ecrini zayi etmeyiz" diye buyurmaması, şu üç hususu ifade etmektedir:
1. Kitaba sımsıkı sarılanlar ve namazı dosdoğru kılanlar için ıslah yaptıkları hükmünün verilmesi.
2. Allah ıslah yapmaları sebebiyle onları mükâfatlandıracaktır.
3. Islah eden herkes'in Allah nezdinde boşa çıkarılmayacak bir mükâfatı vardır.
Bazen de zamir yerine açık ismi zikretmek ve tayin etmek icap eder. Eğer zamirden önce herbirisi de zamirin dönmesine elverişli iki merci gelecek olup da maksat onlardan birisi ise, ismin açıkça zikredilmesi gerekir. Mesela: Allah'ım, müslümanların yöneticilerini ve o yöneticilerin yakın danışmanlarını ıslah et, demek gibi. Çünkü sadece "onların danışmanlarını" denilecek olsaydı, müslümanların danışmanlarını ıslah et, diye kastedildiği izlenimini verirdi.

Fasıl Zamiri

Fasıl zamiri, munfasıl ref' zamiri (özne konumundaki ayrı zamir) şeklinde bir harf olup, her ikisi de marife oldukları takdirde mübtedâ ile haber arasında yer alır.
Bu durumda fasıl zamiri bazen mütekellim (birinci şahıs) zamiri olarak gelebilir. Yüce Allah'ın: *"Ben, evet ben Allah'ım! Benden başka ilah yoktur."* (Taha, 20/14) buyruğu ile: *"Muhakkak biz saf saf duranlarız."* (es-Sâffât, 37/165) buyruklarında olduğu gibi.
Bazen muhatap (ikinci şahıs) zamiri de kullanılabilir. Yüce Allah'ın: *"Onlar üzerinde gözetleyici sen oldun."* (el-Maide, 5/117) buyruğunda olduğu gibi.
Bazen gâib (üçüncü şahıs) zamiri de kullanılabilir. Yüce Allah'ın: *"İşte onlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridir."* (el-Bakara, 2/5) buyruğunda olduğu gibi.

Bunun üç faydası vardır:
1. Te'kid (ifadeyi pekiştirmek): Çünkü "Zeyd o senin kardeşindir" cümlesi, "Zeyd kardeşindir" cümlesinden daha vurguludur.
2. Hasr: Bu zamirden önceki ifadenin, zamirden sonra gelecek ifadeye has ve ona munhasır olduğunu anlatır. Çünkü; "Çalışan odur ki başarılı olur" (anlamındaki) ifade, başarının çalışana has olduğunu anlatır.
3. Fasl ifade eder. Yani zamirden sonra gelen ismin haber ya da tabi olduğunu anlatır. Çünkü "Zeydun el-fâdıl" ifadesinde "el-fâdıl"ın Zeyd'in sıfatı ve haberin sonra gelme ihtimali vardır. Bununla birlikte "el-fâdıl" lafzının haber olma ihtimali de vardır. Eğer "Zeyd huvel'l-fadıl" denilecek olursa, bu durumda arada fasıl zamirinin varlığı sebebiyle fazilet sahibinin Zeyd olduğu anlaşılır.

İltifât

İltifât: Böz üslubunu bir şekilden bir başka şekile dönüştürmek demektir. Bunun çeşitli şekilleri vardır. Bazıları şunlardır:
1. Gaibten muhataba iltifât (geçiş): Yüce Allah'ın: *"Hamd, alemlerin Rabbi, rahman, rahim ve din gününün maliki olan Allah'ındır. Yalnız sana ibadet eder, yalnız senden yardım dileriz."* (el-Fatiha, 1/2-5) buyruğunda ifade gaibden sözetmekte iken, "yalnız sana" ifadesiyle muhataba geçilmiş olmaktadır.
2. Muhatabtan gaibe geçiş şeklinde iltifât: Yüce Allah'ın: *"Hatta siz gemilerde bulunduğunuz zaman onlar da içindekileri ... götürüp ..."* (Yunus, 10/22) buyruğunda ifade muhatabtan "onlar da götürüp" ifadesiyle gaibe geçiş yapılmıştır.
3. Gaibten mütekellime iltifat (geçiş): Yüce Allah'ın: *"Andolsun Allah İsrailoğullarından söz almıştı. Biz içlerinden oniki de nakîb (temsilci) dikmiştik."* (el-Mâide, 5/12) buyruğunda ifadeler, gaib iken "dikmiştik" buyruğu ile mütekellime geçilmiştir.
4. Mütekellimden gaibe geçilerek yapılan iltifat: Yüce Allah'ın: *"Şüphe yok ki biz sana Kevser'i verdik. O halde Rabbin için namaz kıl."* (el-Kevser, 108/1-2) buyruğunda, mütekellimden "Rabbin için" buyruğu ile gaibe geçiş yapılmıştır.
İltifatın birtakım faydaları vardır. Bazıları şunlardır:
1. Üslîp değişikliği dolayısıyla muhatabın dikkat etmesini sağlamak.
2. Muhatabın anlam üzerinde düşünmesini sağlamak. Çünkü üslûbun değişmesi bunun sebebi üzerinde düşünmeye götürür.
3. Muhatabın usancını ve bıkkınlığını gidermek. Çünkü üslûbun aynı şekilde devam etmesi çoğunlukla usanç vericidir.
Bunlar bütün şekillerinde iltifâtın genel faydalarıdır.
Özel faydaları ise, anlatımda sözkonusu edilenlere uygun olarak, herbir şeklinde özel birtakım faydalar ortaya çıkar.
Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.
Allah Peygamber efendimiz Muhammed'e, onun aile halkına ve bütün ashabına salât ve selâm eylesin.
Alemlerin Rabbi Allah'a hamdolsun.